

10

KAPITOLY Z POROVNÁVACEJ POLITOLÓGIE

JAROSLAV MIHÁLIK

KAPITOLY Z POROVNÁVACEJ POLITOLÓGIE

JAROSLAV MIHÁLIK

ISBN 978-80-8105-872-1

TRNAVA 2017

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

Fakulta sociálnych vied

Kapitoly z porovnávacej politológie

Jaroslav Mihálik

Vysokoškolská učebnica

Trnava 2017

Autor:

PhDr. Jaroslav Mihálik, PhD.

Recenzenti:

doc. PhDr. Peter Horváth, PhD.

prof. UG, dr. hab. Arkadiusz Modrzejewski

Návrh obálky:

PhDr. Michal Imrovič, PhD.

© Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

© PhDr. Jaroslav Mihálik, PhD.

Vysokoškolská učebnica bola schválená Edičnou radou UCM a vedením Fakulty sociálnych vied UCM v Trnave.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2017

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8105-872-1

Obsah

1 POLITICKÉ REŽIMY A FORMY VLÁDY	5
1.1 Štát ako základná organizačná jednotka formovania vlády	5
1.2 Klasická typológia dobrej a zlej vlády.....	8
1.3 Územno-organizačné členenie štátu ako forma vlády	12
1.4 Moderná typológia politických režimov	14
1.5 Demokratické formy vlády	19
1.5.1 Parlamentná forma vlády	19
1.5.2 Prezidentská forma vlády.....	25
1.5.3 Zmiešaná, t.j. poloprezidentská forma vlády.....	29
2 POLITICKÉ STRANY A STRANÍCKE SYSTÉMY.....	33
2.1 Definície politických strán	34
2.2 Vznik a typológia politických strán.....	38
2.3 Funkcie politických strán	45
2.4 Stranícke systémy	47
3 VOLBY A VOLEBNÉ SYSTÉMY	54
3.1 Funkcie volieb.....	56
3.2 Volebné právo.....	57
3.3 Typológia a definície volebných systémov.....	61
3.3.1. Väčšinový volebný systém	62
3.3.2 Pomerný volebný systém	64
3.3.3 Zmiešaný volebný systém	70

Predhovor

Charakteristika, vymedzenie a typológia formy vlády, štátneho režimu či celého politického systému patrí medzi nosné piliere skúmania štátovedy a komparatívnej politológie. Medzi ďalšie fenomény komparatívnej politológie iste patrí systematické štúdium politických strán a straníckych systémov, resp. volebných systémov a mechanizmov získania štátnej moci. Porovnávacia politológia sa snaží identifikovať, rozlíšiť a porozumieť politickým fenoménom, ich podobnostiam, prípadne rozdielnostiam predovšetkým z hľadiska relatívne širokých konceptov ako je forma vlády alebo typológia politického režimu v krajine. Tento všeobecný prístup zvykneme nazývať aj komparatívnou metódou. Výhodou tejto metódy je skutočnosť, že umožňuje zovšeobecniť aj široké koncepty vládnutia, prípadne vzťahy v demokratických a nedemokratických formách vlády, horizontálnu a vertikálnu del'bu moci v štáte a podobne.

Vysokoškolská učebnica *Kapitoly z porovnávacej politológie* je určená predovšetkým poslucháčom a študentom študijných odborov politológia, verejná politika, ale aj príbuzných študijným programom ako sú európske štúdiá, verejná správa alebo sociálna politika. Publikácia v rámci troch kapitol predstavuje základnú dichotómiu pri rozlišovaní prístupov skúmania politických režimov, foriem vlády, klasickej a modernej typológie dobrej a zlej vlády; ponúka systematický prehľad štúdia politických strán a straníckych systémov ako aj volebných pravidiel a mechanizmov získania politickej moci v demokratických štátoch.

Každá kapitola tak obsahuje teoretický rámec a rozbor kľúčových prístupov k štúdiu, je doplnená o praktické a modelové príklady z európskych demokracií ako aj Spojených štátov amerických. Súčasťou publikácie sú otázky do diskusie, ktoré sú uvedené na konci každej kapitoly a slúžia tak k systematickému a konštruktívnemu dialógu v rámci prednášok a seminárov venovaných štúdiu nielen politických vied.

V Trnave, 3.8.2017

Jaroslav Mihálik

1 POLITICKÉ REŽIMY A FORMY VLÁDY

Komparatívna metóda sa zdá byť vhodným nástrojom rozlíšenia základných premenných fungovania moderných štátov a rozloženia politickej moci v nich. Napriek tomu, rozlišovanie dobrej a zlej formy vládnutia patrí medzi elementárne koncepty antického politického myslenia a politickej analýzy, ktoré sú poplatné aj neskorším moderným teóriám formy vlády a štátu. Práve Aristoteles už v 4. storočí pred Kristom rozlišuje základnú dichotómiu medzi dobrými a zlými politickými režimami a používa pojmy demokracia, oligarchia, monarchia, resp. tyrania, ktoré sú predmetom skúmania politickej moci a politického systému doteraz. V tejto kapitole rozlišujeme pojmy ako **forma štátu, politický režim, forma vlády, pričom vychádzame zo základných koncepcií, ktoré vymedzujú ako je moc v štáte rozdelená, resp. ako sa uplatňuje.**

1.1 Štát ako základná organizačná jednotka formovania vlády

Z dôvodu komplexného vymedzenia základných foriem vlády, politického režimu a štátneho zriadenia je nevyhnutné definovať základné premenné, ktoré pri argumentácii a analýze operacionalizujeme.

Jednoznačná **definícia štátu** ako politického zriadenia, zdá sa, neexistuje. Je to spôsobené najmä presahom vedeckých disciplín, ktoré štát ako pojem rozlišujú. Napr. z *hl'adiska geografie* je štátom ohraničené územie, teritórium, ktoré obýva určité spoločenstvo ľudí. K tejto definícii sa približuje *koncept sociologický*, ktorý operuje s termínmi národ a územie, ku ktorému sa kultúrne, historicky a etnicky viaže. Z *hl'adiska politických vied* predstavuje štát určitú formu politického režimu, ktorý je definovaný vzťahmi medzi štátnymi inštitúciami, ktoré v konečnom dôsledku vyjadrujú formu vlády. Z *právneho hl'adiska* je štát určený právnym poriadkom, ktorý určuje a vymedzuje vzory správania sa občanov a štátu. Ústavné systémy v moderných štátoch spravidla formulujú organizáciu, pravidlá a interakcie medzi jednotlivými subjektmi spoločnosti. Štáty sú teda suverénnymi a samostatnými politickými jednotkami, ktoré sa historicky a evolučne vyvíjajú, vytvárajú formy medzinárodnej spolupráce, riešia konflikty a spory v rámci spoločnosti, prípadne štáty vznikajú a zanikajú (Klíma, 2006). Samotný pojem štát vychádza z latinského slova *status*, ktoré

značí poriadok, resp. stav. S týmto pojmom sa prvýkrát stretávame u Niccolo Machiavelliho v jeho diele *Vladár*, niekedy do slovenčiny prekladaného ako *Knieža* (z talianskeho *Il Principe*). Machiavelli vo svojom diele publikovanom až po jeho smrti v 16. storočí definuje štát ako formu neustáleho boja medzi silnejšími a slabšími jedincami, ako boj o politickú moc. Machiavelli rozlišuje ako sa dá moc získať a najmä udržať. Na rozdiel od antického myslenia, Machiavelli prichádza s pragmatickým prístupom, v ktorom nehľadá teoretický ideál dobrej formy vlády, ale skôr potrebné praktické stránky života jednotlivca - vladára (Lukas – Smolík, 2008). Dobrým vodcom je podľa jeho slov ten, kto je udatný a múdry zároveň, kto vládne prísne a rozumne, no popritom aj ten, kto dokáže správne rozvrhnúť vlastné možnosti a schopnosti pre naplnenie spoločenského cieľa. Machiavelli sa do teórie štátovedy zapísal nezabudnuteľným spôsobom - vytvorením návodu pre efektívne správanie vládcu v rôznych životných situáciách, v ktorom metaforicky odkazuje na správanie líšky a leva. Tvrdí, že „*panovník si musí vedieť vybrať aj zo živočíšnej ríše. Lev nepostrehne zradu, líška si zas neporadí s vlkami. Mal by byť bystrý ako líška a silný ako lev. Kto myslí, že si vystačí so silou, tomu nepatrí do ruky žezlo a moc*“ (Machiavelli, 2007: 75).

Napriek celému spektru teórií štátu a práva sú **moderné štáty** nositeľmi najmä nasledujúcich charakteristík:

<p>ústavný štát – má charakter kodifikovanej ústavy, resp. zvykového práva v zmysle ústavného poriadku</p> <p>právny štát – občania a štátne orgány sú viazané právnym poriadkom a existenciou nezávislých súdov, ktoré dohliadajú nad ochranou práv a slobôd všetkých občanov</p> <p>demokratický štát – moc pochádza z ľudu, zvrchovanosť ľudu, del'ba štátnej moci, politický pluralizmus a ochrana ľudských práv a slobôd</p> <p>sociálny štát – štát sa snaží pôsobiť pre znižovanie spoločenských rozdielov, spravodlivé rozdeľovanie zdrojov a statkov, vytváranie blahobytu pre všetkých občanov štátu (Svatoň, 2000)</p>

Andrew Heywood vo svojej rozsiahlej učebnici o politológii demonštruje, že pod pojmom štát rozumieme inštitucionalizované postupy prijímania

kolektívnych a všeobecne záväzných rozhodnutí a noriem (Heywood, 2004: 45). Jednotlivé inštitúcie, ich právomoci, vzájomné vzťahy a pôsobnosť sú spravidla vymedzené v ústavnom a právnom poriadku každého štátu. Heywood pokračuje, že termíny politický systém alebo režim pozostávajú zo širšieho záberu; týkajú sa teda nielen štátneho mechanizmu, ale aj štruktúr a procesov, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje interakcia v rámci tohto mechanizmu a spoločnosti ako celku. Politický systém teda tvorí akýsi subsystem širšieho spoločenského systému. Systém znamená, že v ňom existujú a pôsobia viaceré vzájomné vzťahy rôznych častí celku. Politický systém je to vtedy, ak sa tieto vzťahy týkajú mocenského mechanizmu, bohatstva a zdrojov, ktoré sa v spoločnosti majú rozdeľovať a riadiť. Vo všeobecnosti je možné politické systémy charakterizovať ako procesy štátneho vládnutia, na základe ktorých tieto systémy fungujú a existujú. Režim je rovnako systémom vládnutia, ktorý je svojou podstatou kontinuálny aj v prípade, keď jednotlivé súčasti štátneho mechanizmu prichádzajú a odchádzajú, resp. podliehajú premene. Zatiaľ čo jednotlivé súčasti štátneho mechanizmu sa môžu meniť, napr. v prípade volebného procesu alebo štátneho prevratu, režimy je možné zmeniť len v prípade ozbrojeného zásahu zvonku alebo revolúciou zvnútra (Heywood, 2004). V podmienkach strednej a východnej Európy však pojem režim vyvoláva niekedy negativistické chápanie v zmysle diktatúry alebo vojenských režimov. Poukazuje na to aj český politológ Michal Kubát, ktorý v zmysle argumentácie poľského profesora Antoszewského tvrdí, že spojenie demokratický režim môže v laickej verejnosti vyznievať prinajmenšom protichodne. Opak je však pravdou, v politologickej terminológii je pojem režim neutrálnej povahy a používa sa na označenie konkrétneho aspektu politického systému (Cabada, Kubát, 2007). Autori teda pojem režim používajú na označenie normatívneho subsystemu politického systému. Obsahuje všetky hodnoty a systémové princípy, štruktúru autorít, formálne a neformálne pravidlá politického procesu. Medzi politické normy môžeme zaradiť vzory politického správania sa a politickej kultúry, zákazy, príkazy, resp. pomyselné mantinely politického života. **Hlavné politické normy** sa týkajú najmä:

- spôsobu získania politickej moci;
- organizácie politickej rivality;
- štruktúry najvyšších štátnych orgánov;

- del'by moci;
- prijímania záväzných rozhodnutí rozdeľovania zdrojov a záväzkov
- vykonávania politickej zodpovednosti (Cabada, Kubát, 2007: 186)

Aby bolo možné určiť jednotlivé typy štátu, je nevyhnutné poznať základné usporiadanie štátnej moci, ktorá principiálne vychádza z horizontálnej a vertikálnej del'by moci. Uplatnenie princípu del'by moci je podmienkou *sine qua non* každej demokratickej formy vlády. V histórii modernej demokratickej ústavnosti bolo uplatnených niekoľko základných a množstvo odvodených modifikovaných koncepcií del'by moci. Vo svojom pôvodnom zmysle del'ba moci reflektuje horizontálnu úroveň vzťahu medzi mocou zákonodarnou a výkonnou (John Locke), neskôr doplnená o moc súdnu (Charles de Montesquieu). Princíp del'by moci je ochrana pred diktatúrou, resp. kumulovaním štátnej moci v rukách jednej zložky, prípadne jednotlivca. Omnoho neskôr sa do teórie del'by moci začína formovať princíp vertikálneho oddelenia moci súvisiaci s územnou samosprávou, najmä v prípade zložených štátov, t.j. federácie, ale aj na úrovni unitárnych štátov vo vzťahu centrálnej moci voči miestnej, prípadne regionálnej samospráve (Blahož-Balaš-Klíma, 2015).

Spôsob organizácie štátnej moci, teda vzájomný mechanizmus vzťahov na úrovni najvyšších ústavných a štátnych inštitúcií, ale aj miera občianskej participácie na výkone štátnej moci vypovedajú o forme vlády.

1.2 Klasická typológia dobrej a zlej vlády

Azda najstaršia, ale aj najvplyvnejšia teória a typológia formy vlády pochádza z antického Grécka. Už Aristoteles vo svojom diele Politika spred dva a pol tisíc rokov rozdeľuje grécke mestské štáty podľa povahy toho, kto vládne a kto má z daného vládnutia prospech. Táto základná dichotómia umožnila Aristotelovi posúdiť **dobré a zlé formy vlády** v 6 rôznych variáciách nasledovne:

Schéma 1: Aristotelova typológia dobrej a zlej vlády

<i>Počet vládnucich</i>	<i>Dobrá forma vlády</i>	<i>Zlá forma vlády</i>
	V prospech všetkých	V prospech jednotlivcov
Jeden	Monarchia	Tyrania
Niekoľko	Aristokracia	Oligarchia
Mnoho/všetci	Polity/Politeia	Demokracia

Zdroj: Aristoteles (1998)

Zámerom tejto typológie bolo normatívne zhodnotiť formy štátneho zriadenia za účelom hľadania tzv. ideálneho štátu a formy ústavy, inými slovami štruktúry a formy vlády. Prepojenie formy štátu a ústavného usporiadania môžeme považovať za ústredný prínos rozlíšenia a typológie podľa Aristotela. Jednotlivé zriadenia a formy vlády totiž rozdeľuje na dobré a zlé aj z hľadiska počtu osôb, ktoré sa na výkone moci podieľajú (jeden, viacerí, všetci). Medzi **dobré formy vlády** zaraďuje tie, kde jednotlivci alebo skupiny vládnu v prospech všetkých, teda vládari nehľadia v prvom rade na svoje vlastné záujmy. Medzi **zlé formy vlády** naopak zaraďuje tie, kde jednotlivci alebo skupiny vládnu predovšetkým s vidinou svojho vlastného prospechu, či obohatenia sa. Na základe takejto dichotómie Aristoteles rozoznal **tri variácie dobrej vlády**:

- **monarchia**, kde vládne jeden panovník, avšak z tejto vlády majú úžitok všetci, teda jedná sa o vládu v prospech ľudu;
- **aristokracia**, kde sa jedná o vládu viacerých, vyvolených, spravidla najmúdrejších a najkompetentnejších vládcov, ktorí pôsobia v prospech celej spoločnosti;
- **politeia**, kde k dosahovaniu všeobecného blahobytu a prospechu napomáha širšia skupina vládnucich.

K týmto trom základným dobrým formám vlády však Aristoteles pridáva aj **zlé variácie**, ktoré vychádzajú z princípu zneužitia moci, resp. pôsobenia vládnucej triedy predovšetkým vo svoj vlastný prospech. Jedná sa o formy vlády:

- **tyrania** ako protiklad dobrej monarchie je variáciou autokratického alebo diktátorského spôsobu vlády, kde na čele štátu stojí jednotlivec, ktorý sleduje len vlastný prospech;
- **oligarchia**, v ktorej vyvolení – bohatí občania ťažia vo svoj prospech a stáva sa tak protikladom aristokracie;
- **demokracia**, označovaná aj ako vláda ľúzy, neschopných a nevzdelaných občanov, ktorí sú protikladom dobrej formy v podobe polity (Aristoteles, 1998).

Hľadanie ideálneho štátu a formy vlády teda v prípade Aristotelovej typológie vrcholí v prípade *polity*, ktorá predpokladá úspešnú kombináciu prvkov oligarchie a demokracie v súčasnom terminologickom porozumení. Najlepšia forma vlády v Aristotelovej interpretácii je teda tá, v ktorej sa ľud skladá z roľníkov a občanov strednej vrstvy, zatiaľ čo výkon v úrade má byť podmienený majetkovým cenzom. V takomto modeli vlády je ľud zaneprázdnený pracovnými povinnosťami a neostáva mu čas na tvorbu politických rozhodnutí, preto len úzka skupina majetných rozhoduje o politických záležitostiach, kým zhromaždenia ľudového snemu sú zriedkavé a spoločnosť sa spolieha na princípy právneho štátu, ktoré vychádzajú z ústavy. Vládnuca menšina je teda zvolená prostredníctvom väčšiny, riadi sa zákonmi a vládne v záujme všetkých, pre všeobecný blahobyť a prospech.

Oveľa neskôr a zásadným spôsobom sa o typológiu formy vlády zasadil taliansky renesančný politik a filozof *Niccolo Machiavelli*. V dvoch dielach (Vladár a Rozpravy) prakticky zúžil Aristotelove variácie dobrej a zlej vlády na dva základné okruhy, a to *monarchiu* a *republiku*. Machiavelli vo svojich dielach neposkytuje vyčerpávajúce alebo definitívne stanovisko a argument pre jednu alebo druhú formu. Napríklad v diele Vladár sa pozitívne vyjadruje k monarchistickému zriadeniu, kým dielo Rozpravy zas nesie Machiavelliho obdiv najmä k republikánskemu princípu. Na Machiavelliho deľbu nadviazal francúzsky filozof a duchovný otec teórie deľby moci v štáte, **Charles de Montesquieu**, ktorý **štáty delí na:**

- republikánske
- monarchistické
- despoticke

Republikánska forma je tá, kde ***moc pochádza z ľudu*** a vyžaduje sa účasť ľudu na podstatných politických procesoch v štáte, predovšetkým vo voľbách.

Nevýhodou **monarchistického zriadenia**, a to najmä vplyvom absolutistickej monarchie v prípade Veľkej Británie, je ***hierarchické usporiadanie spoločnosti***, kde medzi panovníkom a ľuďmi stojí šľachta. Pripomína to stavovské prvky a stratifikáciu rozdelenia moci a vplyvu medzi mestá, šľachtu a duchovenstvo za účelom sústredenia všetkej moci v rukách jedného panovníka.

Práve posledný typ – **despocia** je tou najhoršou formou vlády v rámci monarchie a svojimi vlastnosťami pripomína Aristotelovu tyranu. ***V despocii vládne jednotlivec úplne neobmedzené a mimo princípov právneho štátu.***

V neskoršom diskurze o ideálnej forme vlády sa do protikladu dostáva absolutistický a republikánsky princíp vládnutia. Niektorí myslitelia dokonca považovali absolutistickú monarchiu za jedinečné východisko z hľadiska princípu suverenity panovníka. Francúzsky filozof a politik, Jean Bodin, už v 16. storočí považuje suverenitu za základ stability politického režimu. Bodinova analýza konštatuje, že najvyššia a trvalá moc je dosiahnuteľná prostredníctvom absolútnej suverenity panovníka, a teda absolutistické vládnutie je v tom prípade najobhájiteľnejšie nakoľko kreuje suveréna, ktorý zákony síce tvorí, ale nie je nimi politicky viazaný (Heywood, 2004; Valeš, 2007). Racionálny protiklad k absolutistickej vláde predložil anglický filozof Thomas Hobbes, ktorý definuje suverenitu ako donucovací monopol, teda vychádza z princípu, že absolútny suverén nie je obmedzovaný prakticky ničím. Na jeho výklad nadväzuje John Locke, ktorý prostredníctvom svojho diela o občianskej vláde dokazuje, že suverénnym nositeľom moci v štáte je ľud a nie monarcha a presadzuje tak systém obmedzeného výkonu moci, ktorý chráni ľudské práva a zabraňuje kumulácii moci. Tieto argumenty sa v neskoršom období stali základom filozofie amerických otcov zakladateľov, ktorí vychádzali z rozsiahlych občianskych práv a slobôd, del'by moci v krajine medzi tri základné piliere – zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc. Množstvo amerických ústavných princípov teda vychádza z del'by moci, zabráneniu absolutizmu

a kumulácii moci, systému kontroly moci v zmysle bŕzd a protiváh. Tieto princípy rovnako vychádzajú z vedeckej analýzy Charlesa de Montesquieu, ktorý samotný systém navrhuje v zmysle zabezpečenia maximálnej ochrany slobôd jednotlivca (Heywood, 2004). Prijatím americkej federatívnej ústavy v roku 1787 tak vzniká moderný republikánsky princíp ústavných systémov, ktorý už nereflektuje Aristotelovu klasickú typológiu, ale opiera sa o moderné fungovanie demokratických režimov, v ktorých je hlavným nositeľom moci všetok ľud. Moderný inštitucionalizmus, rozlíšenie práv a kompetencií zložiek moci, úlohy a povinnosti občana prakticky vytvárajú nový rámec moderných režimov a dichotómie medzi monarchiami a republikami, parlamentnými systémami a prezidentskými formami, unitarizmu a federalizmu (Heywood, 2004).

1.3 Územno-organizačné členenie štátu ako forma vlády

Spomenuté teórie a hľadanie princípov ideálneho štátu patria medzi klasické východiská skúmania štátu a formy vlády. Všetky tieto teórie však nahliadajú na formu štátu zároveň ako na formu vlády. Zásadnými premennými tu teda sú postavenie hlavy štátu a jej vzťahy s ostatnými skupinami obyvateľstva v štáte. Celkom odlišné charakteristiky ponúka nemecký filozof **Georg W. F. Hegel**, ktorý *posudzuje štáty z hľadiska ich vnútorných a vonkajších foriem a kontextu*. Kontextom štátneho systému môžeme rozumieť jeho znaky a funkcie, ktoré plní. Vnútnú formu štátu tvorí koncepcia usporiadania tohto kontextu, teda aké sú princípy tvorby štátnej vôle, aká je participácia občanov na štátnej moci, čiže akú mieru demokratických princípov režim inkorporuje. Vnútna forma organizácie štátu vypovedá o inštitucionalizácii v rámci systému, teda posudzuje sústavu orgánov štátnej moci. V tomto prípade už štáty rozlišujeme na základe **horizontálnej a vertikálnej del'by moci**.

Horizontálna štruktúra del'by moci reflektuje systém, ktorým sú jednotlivé zložky štátnej moci usporiadané a ako sú definované vzťahy medzi nimi. V prípade *vertikálneho rozloženia moci* definujeme vzťahy medzi centrálnou mocou v štáte a jednotlivými územnými časťami alebo subjednotkami – štátne samosprávy, republiky, atď.

Medzi základné typy vertikálnej del'by moci patria **štáty unitárne** (celistvé) a **zložené štáty** (federácia, konfederácia, spolkové štáty).

Unitárne štáty predstavujú najpočetnejšiu kategóriu krajín vo svete. Zo 193 členských štátov Organizácie spojených národov až 165 predstavuje práve unitárne štáty. Základným princípom unitárnych štátov je vládnutie prostredníctvom centrálnej vlády, ktorá je svojou povahou najvyššou mocou v štáte a akákoľvek administratívna a územná samospráva vykonáva len delegované kompetencie a právomoci, spravidla kompetenčného a rozpočtového charakteru. V unitárnych štátoch je možné kreovať a zrušovať nižšie formy samosprávy, rovnako ich právomoci a povinnosti môžu byť predmetom rozširovania alebo zužovania z vôle centrálnej vlády. V unitárnych štátoch teda môžu existovať viaceré úrovne samosprávy (okresy, kraje, regióny, oblasti), avšak tieto sú podriadené jednej ústrednej štátnej moci. Centralizovaný unitárny štát zabráňuje vzniku akejkoľvek nižšej autonómnej vláde, ako je to v prípade Írskej republiky alebo Nórskeho kráľovstva. V decentralizovaných unitárnych štátoch dochádza k zriadeniu autonómnych súčastí v podobe krajov, regiónov alebo iných subjednotiek, ktoré disponujú určitou mierou samostatnosti, napriek tomu je miera tejto samostatnosti delegovaná prostredníctvom centrálnej vlády. Je tomu tak napríklad v prípade Veľkej Británie. Hoci Škótsko, Wales a Severné Írsko disponujú určitým stupňom autonómnych právomocí, tieto sú výhradne delegované britským parlamentom, ktorý môže jednostranne obmedziť výkon týchto právomocí, prípadne ich zrušiť. Okrem Veľkej Británie je tento systém príznačný napr. pre Španielske kráľovstvo. Medzi typické príklady unitárnych štátov patrí Slovensko, Česká republika, ale aj Francúzsko.

V prípade **zložených štátov** máme najčastejšie na mysli federatívne republiky, ktorých právny poriadok funguje na princípe federatívnej ústavy ako najvyššieho zákona v štáte, avšak jednotlivé súčasti federácie (štáty, spolkové krajiny) môžu disponovať ústavami vlastnými, štátnymi alebo spolkovými. V takých prípadoch teda dochádza k duálnej ústavnosti, dvojitému zákonodarstvu a spravidla aj duálnej zodpovednosti a ochrane občanov. Vo federatívnych ústavách sú spravidla inkorporované vzťahy medzi centrálnou vládou a jednotlivými subjektmi federácie, napr. v prípade konfliktu federálnej a štátnej ústavy je vždy najvyššou mocou ústava federálna. Medzi najznámejšie a najväčšie federácie sveta patria Spojené štáty americké, Ruská federácia, Kanada, Nemecká spolková republika, resp. Austrália.

Na pomedzí unitárneho a federatívneho štátu koexistuje **model konfederácie**. V takomto prípade sa jedná o relatívne voľné a dobrovoľné združenie štátov, v rámci ktorého každý štát alebo súčasť konfederácie disponuje autonómnym postavením a nie je viazaný žiadnymi centrálnymi rozhodnutiami. V konfederatívnom modeli dokonca centrálna vláda absentuje, resp. jej existencia nie je dominantnou zložkou rozhodovania. Princípom konfедераčného usporiadania je ratifikácia medzinárodnej zmluvy, ktorá podlieha multilaterálnemu súhlasu všetkých zúčastnených subjektov. Konfедераčný model je vo svete ojedinelý, skôr sa považuje za medzistupeň prechodu k federácii alebo k unitárnemu štátu, niekedy môže byť považovaný za poľčas rozpadu federácie. Azda jediný príklad konfederácie predstavuje Švajčiarsko napriek tomu, že štát je len formálne nositeľom názvu konfederácia, zatiaľ čo reálny výkon vertikálnej del'by moci predstavuje model federatívny. V tomto prípade môžeme hovoriť len o historickom odkaze švajčiarskej konfederácie *sui generis*.

1.4 Moderná typológia politických režimov

V nadväznosti na Aristotelovu normatívnu typológiu v súčasnosti politická veda rozlišuje širšie koncepcie a empirické **typológie politických režimov**. Jedná sa o nasledovné štyri koncepcie výkonu politickej moci, ktoré sú vo svojej podstate dichotomické a slúžia k vytvoreniu samotnej **empirickej typológie**:

- demokratické a nedemokratické režimy
- konsenzuálne a väčšinové režimy
- parlamentné a prezidentské režimy
- autoritatívne a totalitné režimy (Cabada, Kubát, 2007).

V prípade dichotómie demokratických a nedemokratických (autokratických, totalitných) režimov rozlišujeme najmä povahu základných práv a slobôd a ich praktického uplatňovania. Pre **demokratické režimy** je typickým princíp zvrchovanosti ľudu, vláda ľudu, del'ba moci v štáte a jej obmedzovanie, princíp právneho a ústavného štátu, politický pluralizmus, ochrana základných ľudských práv a práv menšín. Naopak, v prípade **nedemokratických režimov** a foriem vlády rozlišujeme limitovaný politický pluralizmus, vládu jednej

strany, elimináciu opozície, prípadne prítomnosť ideológie, politické prenasledovanie určitej časti obyvateľstva, šírenie strachu a teroru, kult osobnosti vládcu a iné.

V krajinách ako je Belgicko, Holandsko, Rakúsko, či Švajčiarsko sa v 20. storočí vyvinul systém, ktorý sa označuje ako **konsenzuálny** (konsociačný, konkordačný). Politológ Arend Lijphart tento pojem zaužíval pre segmentované spoločnosti, teda tie, ktoré sú historicky štiepené rozsiahlymi náboženskými, ideologickými, regionálnymi, kultúrnymi ako aj jazykovými odlišnosťami. Cieľom konsenzuálneho modelu je prakticky obmedziť väčšinový princíp, zabezpečiť rozptýlenie moci, stieranie rozdielov medzi vládou a opozíciou, rozdelenie zodpovednosti za politické rozhodovanie a presadenie vôle menšín na moci (Hloušek, Kopeček, 2002). Konsenzuálne režimy disponujú typickými znakmi ako sú: koaličná vláda, rozdelenie moci medzi výkonnú a zákonodarnú moc, funkčný bikameralizmus, systém viacerých politických strán, pomerné zastúpenie, federalizmus alebo devolúcia, písaná ústava (Heywood, 2004). Opakom konsenzuálneho modelu je režim **väčšinový** (westminsterský). Charakteristickými znakmi tohto modelu je teda koncentrácia moci na centrálnej úrovni vlády, nedochádza k jej deleniu na regióny a iné časti, moc je v rukách jednej strany, ktorá získala väčšinu prostredníctvom volieb a má jasnú vládnu pozíciu – zodpovednosť za výkon moci. Je tak jasne odlíšená koalícia a opozícia, pričom základným diferenčným znakom je princíp väčšiny a menšiny, teda obsadenie parlamentných kresiel. V takomto prípade sa nevyžaduje komplikované a konsenzuálne dosahovanie kompromisov, avšak tento model môže predstavovať potenciálne zneužitie moci vládnucou väčšinou voči menšine – opozícii (Hloušek, Kopeček, 2002). Vo westminsterskom modeli vlády je moc koncentrovaná, vzniká jednofarebná vláda, ktorá môže mať prevahu nad parlamentom. Medzi ďalšie charakteristiky patrí nevyvážený (asymetrický) bikameralizmus, bipartizmus, jednorozmerná stránicka súťaž, väčšinový volebný systém, unitárna a centralizovaná vláda, nepísaná ústava, vylúčenie nástrojov priamej demokracie (Lijphart, 1984).

Parlamentné a prezidentské režimy predstavujú samostatnú kategóriu typológie foriem vlády, ktoré spravidla vychádzajú z dvoch prístupov. Ústavno-inštitucionálny prístup klasifikácie je ovplyvnený najmä politickým myslením 19. a 20. storočia, teda zameriava sa na rozdielnosť v písaných a nepísaných ústavách a celú štruktúru vzťahov a hierarchie v rámci delby moci.

Štruktúralno-funkcionalistický prístup sa skôr zaujíma o to, ako tieto politické systémy fungujú. V oboch prípadoch však uplatňujeme dve podmienky skúmania: aký je *spôsob del'by moci v štáte* na zákonodarnú a výkonnú moc; a aká je *povaha vzájomného prepojenia týchto moci*, t.j. aké sú vzťahy v rámci jednotlivých zložiek moci. Na tomto základe môžeme rozlišovať funkčnosť dvoch najrozšírenejších foriem – parlamentnej a prezidentskej formy vlády. Na pomedzí týchto dvoch základných foriem sa nachádza tretia forma, ktorá vychádza z rovnakých premís – **poloprezidentská** forma vlády (semiprezidencializmus). Ako z názvu vyplýva, jedná sa o zmiešanú formu, ktorá patrí medzi inovatívne inštitucionálne zriadenia a rovnako jeho charakteristika je závislá na celom spektre vzťahov medzi mocou zákonodarnou a výkonnou ako aj spôsobu inštitucionalizácie jednotlivých zložiek moci.

Poslednou kategóriou modernej typológie politických režimov sú režimy **autokratické a totalitné**. Tieto vytvárajú ostrý kontrast k demokratickým režimom, najmä z hľadiska obmedzenia výkonu moci pre širšie masy. Totalitné režimy (nacizmus, fašizmus, komunizmus) vytvorili v 20. storočí schému úplného ovládnutia štátu a spoločnosti prostredníctvom ideológie, násilia, teroru, potlačenia ľudských práv a slobôd. Od autokratických a autoritárskych režimov je totalitarizmus odlíšený najmä logikou svojho názvu – jedná sa o totálnu penetráciu jednej moci do všetkých sfér politického a občianskeho života prostredníctvom nedemokratických, násilných, často brutálnych spôsobov. Autokratické a autoritárske režimy fungujú na princípe vytvorenia monopolu moci, ktorú dosahujú prostredníctvom jednej politickej strany, hnutia a lídra – osobnosti, avšak povaha režimu nemá jednoznačný deštruktívny charakter voči občianskej spoločnosti.

Z tohto základného typologického členenia vychádza aj americký teoretik Joseph S. Nye, ktorý ponúka vlastnú modernú normatívnu teóriu dobrého vládnutia, porovnávajúcu dva široko prijímané významy pojmu dobré vládnutie: jeden odkazuje na schopnosť lídra dosiahnuť výsledky a druhým ponúka etický názor o hodnote sledovaných cieľov, použitých prostriedkov a dosiahnutých výsledkov v priebehu celého vládnutia.

Ak to zhrnieme, ***dobré vládnutie predstavuje formu vedenia, ktorá nie je len spravodlivá, ale taktiež dobrá po etickej a inštrumentálnej stránke, čiže***

predstavuje tzv. komplexné vládnutie. To si vo svojej podstate vyžaduje existenciu vlády, ktorá dokáže vybrať také prostriedky, prostredníctvom ktorých dochádza nielen k efektívnemu dosiahnutiu určitých, spoločnosťou uznaných cieľov, no taktiež k posilneniu základných a formálnych hodnôt spoločnosti, ku ktorým patrí napr. rovnosť, sloboda, spravodlivosť, ale tiež dôveryhodnosť a rastúca podpora vlády a politických lídrov.

Schéma 2: *Moderná normatívna typológia efektívneho a etického vládnutia*

Dobré vládnutie	Efektívne	Etické
<i>Ciele</i>	Vyváženosť rizík a realizmu vo vízii	Hodnota a povaha zámerov, cieľov
<i>Spôsoby</i>	Efektivita dosiahnutia cieľov	Kvalita použitých metód k dosiahnutiu výsledkov
<i>Dôsledky</i>	Úspech pri dosahovaní kolektívnych výsledkov	Pozitívne výsledky pre členov skupiny ako aj ostatných ľudí

Zdroj: Nye, 2008

Z hľadiska modernej typológie politických režimov a foriem vlády vychádzame v porovnávej politológii najmä zo zásady rozloženia jednotlivých mocí v štáte. Atribút formy vlády v tomto prípade vyjadruje rozloženie orgánov moci, vzťahov medzi nimi a hierarchiu rozloženia moci v štáte. Takéto rozvrstvenie do istej miery odvodzuje ústavné vymedzenie formy vlády, ale zároveň prináša dôkazy o fungovaní štátu, historického odkazu, skúseností a osobnostných predpokladov politických lídrov, resp. politickú kultúru. **Formu vlády v štáte** môžeme definovať na základe viacerých faktorov:

- ako sa kreuje výkonná moc
- aký je vzťah medzi zákonodarnou a výkonnou mocou
- aká je vnútorná štruktúra výkonnej moci
- akým spôsobom je kreovaná hlava štátu a aké kompetencie jej prináležia (Horváth, 2005).

Na základe skúseností so systémom vlády v Európe a vo svete rozoznávame niekoľko základných **typov demokratických foriem vlády**:

- parlamentná forma vlády (parlamentná monarchia a parlamentná republika)
- prezidentská forma vlády
- zmiešaná forma vlády (najmä poloprezidentské systémy, resp. kancelársky systém)

Teoretické **rozlíšenie foriem vlády** však ponúka oveľa pestrejšiu deľbu, najmä s ohľadom na rôzne deviácie, prípadové štúdie, historický kontext, resp. **nedemokratické formy vládnutia**:

- systém koncentrovaného výkonu moci
- systém vlády konventu
- systém rád
- systém vlády parlamentu
- systém dualistického výkonu moci
- kooperatívny výkon moci
- britský parlamentarizmus
- parlamentarizmus konštitučných monarchií
- dualistická monarchia
- klasický republikánsky parlamentarizmus
- klasický republikánsky parlamentarizmus v súčasných európskych štátoch
- racionalizovaný parlamentarizmus
- prezidiálny parlamentarizmus
- formy vlády v posttotalitných štátoch
- parlamentný prezidencializmus
- prezidiálny parlamentarizmus
- zdanlivý parlamentarizmus
- zdanlivý prezidencializmus (Posluch, Cibulka, 2003; Horváth, 2005).

V nasledujúcej časti sa bližšie pozrieme na základné znaky a atribúty demokratických foriem vlády na základe vyššie vymedzenej typológie.

1.5 Demokratické formy vlády

1.5.1 Parlamentná forma vlády

Parlamentnú formu vlády zvykneme označovať aj pojmom **parlamentarizmus**. Parlamentarizmus je často používaným termínom, aj keď býva predmetom sporných odborných diskusií. Parlamentarizmus sa spravidla používa v dvoch prípadoch. Jednak sa ním rozumie každá forma vlády, v ktorej existuje fungujúci parlament a hrá významnú úlohu v rámci rozdelenia politickej moci v štáte. Na druhej strane sa pod pojmom parlamentarizmus rozumie zvláštne postavenie parlamentu v krajine, ktorá podľa ústavy predstavuje parlamentnú formu vlády, predovšetkým v kontraste s inými druhmi vlády, spravidla prezidentským systémom (Pavlíček, 2014). Základným predpokladom parlamentnej formy vlády je výsadné postavenie parlamentu voči ostatným zložkám štátnej moci. Parlamentarizmus je forma vlády, ktorá sa uplatňuje v republikách a monarchiách.

Parlamentná monarchia predstavuje jeden z modelov parlamentnej formy vlády. Tento typ je v súčasnosti najrozšírenejšou formou, v porovnaní s minulosťou, kedy dominovali monarchie absolutistické, s neobmedzenou mocou panovníka. Príkladom parlamentnej monarchie sú prakticky všetky monarchistické zriadenia v Európe, Austrálii a Oceánii ako aj v Amerike, niektoré dokonca v Afrike. Parlamentná monarchia predstavuje modifikovanú formu konštitučnej monarchie: kým v prvej menovanej je moc panovníka obmedzovaná najmä parlamentom, v prípade konštitučnej monarchie je vláda panovníka limitovaná ústavnosťou. Štátna moc v parlamentnej monarchii podlieha koncepcii del'by moci s vedúcim postavením parlamentu, ktorému sa vláda zodpovedá a je na ňom závislá. Hlava štátu zohráva spravidla formálnu úlohu, nemá zákonodarné právomoci a jeho výkonné kompetencie sú rovnako výrazne obmedzené. Nezasahuje do zloženia vlády, ani nerozhoduje o jej demisii. Akty vydané hlavou štátu podliehajú kontrasignácii člena vlády. V prípade parlamentnej monarchie sa zaužívala formulácia: „*panovník panuje, ale nevládne.*“

Parlamentná republika je najrozšírenejší typ formy vlády. Parlament tu zohráva zásadnú úlohu. Prezident republiky menuje vládu na základe výsledkov parlamentných volieb, vláda sa zodpovedá parlamentu, je prítomný inštitút vyslovenia dôvery vláde zo strany parlamentu. Vláda podáva demisiu do rúk prezidenta na základe vyslovenia nedôvery, ktorý ju môže odmietnuť; v takom prípade musí byť parlament rozpustený a musia byť vyhlásené nové voľby. Predseda vlády predstavuje vedúcu osobnosť výkonnej moci. Obe parlamentné formy vlády sú relatívne podobné, líšia sa predovšetkým v osobe hlavy štátu: monarcha alebo prezident; zároveň sa odlišujú právomoci hlavy štátu v oboch formách vlády.

Bohumil Baxa túto definíciu ešte obohacuje tvrdením, že parlamentarizmom vo vlastnom slova zmysle rozumieme súhrn pravidiel, ktorými sa upravuje práve zvláštne postavenie parlamentu v štáte, na základe ktorého parlament vykonáva zásadný vplyv voči štátnym záležitostiam, takže v ňom spočíva ťažisko akéhokoľvek štátneho života (Baxa, 1924). Takisto Hans Kelsen definuje formu parlamentarizmu ako tvorenie smerodajnej štátnej vôle kolegiálnym orgánom, voleným ľuďom na základne všeobecného a rovného hlasovacieho práva, teda demokraticky a na základe väčšiny (Kelsen, 1926). Kelsen ale v definíciách pokračuje a rozvíja ich do demokratickej podoby, a síce, že parlamentarizmus je jediná reálna možná forma vládnutia, ktorá môže spĺňať demokratickú ideu spoločenskej štruktúry. Preto sa rozhodnutie o parlamentnej forme vlády považuje za rozhodnutie o demokratickej vláde. Skutočnosť, že sa princíp väčšiny v rámci systému parlamentarizmu osvedčuje ako princíp kompromisu a vyrovnávania politických protiváh, ukazuje už letný pohľad na parlamentnú prax. Všetky rozhodnutia v parlamentných systémoch smerujú k dosahovaniu takých stredných línií medzi protihlými záujmami k výslednici spoločenských síl, ktoré pôsobia navzájom voči sebe. Systém garantuje, že sa rôzne záujmy a požiadavky všetkých parlamentných skupín uplatňujú a prejavujú verejným procesom. A ak protichodné názory v parlamente dosahujú hlbší zmysel, tak výsledkom týchto myšlienok a proti myšlienok politického zápasu môže vytvoriť syntézu, ktorá sa môže nazývať výhradne kompromisom (Kelsen, 1926). Filozoficky svoje tvrdenia Kelsen deklaruje aj prostredníctvom myšlienky, že parlamentarizmus odkazuje predovšetkým na slobodu myslenia a že parlamentarizmus vystupuje ako

opozícia voči každej diktatúre a absolutistickej moci. Ak by mal byť rozdiel v štátnych formách zdôvodňovaný svetovým názorom, nemôže sa teda jednať o sústavu metafyzicko-absolutistickú, ale práve naopak, kriticko-relativistickú, ktorá vyžaduje demokraciu a obzvlášť systém parlamentarizmu. Ak sa filozoficky zamýšľame nad neexistenciou absolútnej pravdy alebo absolútnej hodnoty, ktorá v demokratickej spoločnosti absentuje, je potrebné zároveň umožniť, aby aj rôznorodosť názorov v parlamentaristickom usporiadaní viedla predovšetkým k utvoreniu kompromisu medzi všetkými predkladanými stanoviskami. Na margo uvádzaných parafráz a myšlienok odborníkov v tejto tematike je nutné uviesť, že teória parlamentarizmu nespočíva len v ústavnoprávnej či politologickej definícii, ale môže obsahovať aj hlbší filozofický a etický rámec, prípadne podmienku slobody a demokracie ako takej.

Pod pojmom parlamentarizmus nie je nutné si predstaviť len existenciu parlamentu ako orgánu zastupujúceho ľud, ktorý má predovšetkým zákonodarnú pôsobnosť. Toto vysvetlenie vychádza najmä z Kelsenovho pojetia parlamentarizmu, kedy príkladu parlamentarizmu korešpondujú prakticky všetky štáty euro americkej civilizácie (Kysela, 2004). Karel Klíma rozlišuje duálny typ parlamentarizmu, v závislosti na zodpovednosti vláde voči parlamentu – monistický typ, alebo aj voči hlave štátu – dualistický typ (Klíma, 2006). Parlamentarizmus sa nevyčerpáva existenciou parlamentu a zvláštnymi vzťahmi medzi ním, hlavou štátu a vládou. Vhodnejšie je chápať parlament ako súbor hodnôt, inštitúcií a procedúr. Pod týmito hodnotami myslí Jan Filip najmä princíp väčšiny a ochrany menšiny, reprezentatívny mandát, uznanie plurality v spoločnosti a existenciu politických strán ako vyjadrenie tejto plurality.

Parlamentarizmus by sa dal znázorniť v troch bodoch svojej koncepcie:

- existencia všeobecného a priamo voleného kolegiálneho orgánu s výrazným vplyvom na štátnu politiku;
- existencia zvláštnych vzťahov parlamentu, vlády a hlavy štátu;
- hodnoty, princípy a procedúry, ktoré prekračujú obidve vyššie spomínané koncepcie, ale tvoria základ predchádzajúcich dvoch bodov (Filip, 2004).

Parlamentarizmus tak v najvšeobecnejšej rovine predstavuje náuku o parlamentoch a parlamentnej forme vlády.

Parlamentné systémy vykazujú jeden základný princíp, ktorým je zvrchovanosť zákonodarnej moci nad mocou výkonnou. Parlamentné systémy teda vo svojej povahe nedovoľujú oddelenie moci parlamentu a vlády ako je tomu v prípade prezidentských foriem. Práve naopak, parlamentné formy vlády sú založené na zdieľaní legislatívno-exekutívnej zložky moci. Je nutné si však uvedomiť, že toto zdieľanie nepredstavuje vzájomnú závislosť parlamentu a vlády ako na to upozorňuje Giovanni Sartori. Zvrchovanosť parlamentu skutočnú závislosť zákonodarnej a výkonnej moci v zásade vylučuje. Napríklad právomoc rozpustiť parlament zo strany výkonnej moci nie je na rovnakej úrovni kompetencií, ktoré má parlament voči vláde. Môžeme to demonštrovať len sporadickým uplatňovaním výkonnej právomoci voči parlamentu, avšak parlamentná moc voči vláde sa uplatňuje na báze priebežnej kontroly, najmä z hľadiska procesu prijímania legislatívy (Sartori, 2011). Postavenie parlamentu v tomto systéme teda skôr odzrkadľuje požiadavku, kedy je vláda menovaná, podporovaná, resp. rozpustená na základe hlasovania v zákonodarnom zbore. Stabilita vlády je tak do veľkej miery závislá na podpore a súhlase s vládou zo strany parlamentu.

Základným predpokladom parlamentnej formy vlády je teda systém len relatívneho oddelenia štátnej moci na takej úrovni, kedy parlament (zákonodarný orgán) plní funkciu voleného zastupiteľského zboru, vykonáva zákonodarné a ústavné kompetencie a najmä kontroluje výkonnú moc – vládu. V parlamentných systémoch dochádza k zdieľaniu štátnej moci. Medzi ďalšie základné atribúty parlamentnej formy vlády môžeme zaradiť kreačnú závislosť – vláda a systém štátnych orgánov je kreovaná prostredníctvom parlamentu a tým sa stávajú politicky zodpovednými voči parlamentu ako celku. Existencia vlády je potom závislá na inštitúte vyjadrenia dôvery v parlamente, ktorú jej musí parlamentná väčšina vysloviť. V prípade nevyslovenia dôvery vláde je táto povinná podať demisiu. Z teoretického a ústavného hľadiska musia **parlamentné formy vlády** uplatňovať viaceré podmienky:

- musí existovať **všeobecný konsenzus** vo veciach základných otázok v rámci spoločnosti

- **existencia slobodných volieb**, na základe ktorých je parlament kreovaný
- **existencia a činnosť legálnej opozície v parlamente**
- **menovanie premiéra na základe výsledkov parlamentných volieb** (Filip, Svatoň, Zimek, 2002).

Peter Horváth (2005) tieto charakteristiky rozvádza a špecifikuje ďalšie vlastnosti **parlamentných foriem vlády**:

- hlavou štátu je monarcha alebo prezident
- volený parlament má zákonodarnú moc a vykonáva kontrolu nad výkonnou mocou
- hlava štátu nemá politickú zodpovednosť (inštitút kontrasignácie prezidentských aktov členom vlády)
- vláda má politickú zodpovednosť voči parlamentu (rovnako aj za akty hlavy štátu)
- hlava štátu môže za presne stanovených podmienok vstúpiť ako arbiter do sporov medzi parlamentom a vládou (napríklad pri odvolávaní vlády, rozpustení parlamentu a vypísaní nových volieb).

Všetky parlamentné formy vlády teda moc neoddeľujú, ale ju zdieľajú. Tento princíp zdieľanej moci súvisí s relatívne veľkou premenlivosťou a flexibilitou parlamentných systémov. Jednak vzťah vláda - parlament súvisí so vzťahom koalícia - opozícia. Demokratické parlamentné režimy totiž fungujú na princípe možnej výmeny vládnej koalície za opozíciu na základe výsledkov volieb. Parlament sa tak stáva priestorom nielen pre koalíčnú väčšinu, ale aj pre opozíciu, ktorá môže aktívne formulovať svoje politiky a ponúkať tak určitú alternatívu pre voliča. V tomto zmysle sa bavíme o tzv. kyvadlovej demokracii, kedy prevzatie moci opozíciou na základe výsledkov parlamentných volieb je legitímnym nástrojom demokracie a v žiadnom prípade ju nespochybňuje. Typickým príkladom tejto formy parlamentnej formy vlády je mechanizmus parlamentnej monarchie fungujúci vo Veľkej Británii. Horváth (2005) uvádza **základné prvky britského modelu**:

- politická zodpovednosť vlády voči parlamentu

- parlament neprijíma rozhodnutia, ktoré by boli záväzné pre neskôr zvolené zákonodarné zbory
- parlament je suverénny
- neexistuje kontrola ústavnosti
- neexistencia kodifikovanej ústavy.

Medzi základné **princípy parlamentnej formy vlády** patrí **politická zodpovednosť vlády voči parlamentu** a **účasť vlády v procese tvorby práva**. Ďalej treba doplniť **právo hlavy štátu** (monarcha, prezident) za špecifických okolností **rozpušťať parlament**.

Nakoľko však nie je možné presne vymedziť všeobecný vzorec ako je moc v parlamentnej forme vlády zdieľaná medzi jednotlivými zložkami štátnej moci, predovšetkým na úrovni zákonodarnej a výkonnej moci, je nevyhnutné nahliadnuť hlbšie do vnútorného usporiadania vzťahov medzi zložkami. V praxi sa totiž málokedy vyskytujú príklady čistého parlamentarizmu. V parlamentných režimoch je napríklad funkcia hlavy štátu oddelená od funkcie premiéra, resp. kancelára. Hlava štátu nie je aktívnym účastníkom politického rozhodovania, preto často krát do procesu vstupuje len arbitrárne, najmä v čase krízy alebo napätia. Prezident, resp. panovník síce menuje premiéra a na jeho návrh ostatných členov vlády, ale jedná sa len o formálne hľadisko a v konečnom dôsledku tieto návrhy schvaľuje parlament. Úloha hlavy štátu sa tak výrazne obmedzuje na reprezentatívne a ceremoniálne právomoci najmä v medzinárodných vzťahoch. Skutočná výkonná moc v parlamentnej forme vlády teda prináleží premiérovi a jeho kabinetu. Vláda je parlamentu zodpovedná ako celok. Parlamentný režim, spolu s princípom vyslovenia nedôvery vláde alebo určitému ministrovi prakticky zabraňuje vzniku autoritatívnej vlády alebo diktatúry. Výkon parlamentnej formy vlády je teda do istej miery závislý na mocenskom postavení predsedu vlády. Giovanni Sartori (2011: 112) rozoznáva postavenie premiéra vo vzťahu k ostatným členom nasledovne:

- **prvý nad nerovnými** (*primi imparis*) – hlavný predstaviteľ výkonnej moci, je lídrom strany, ktorý prakticky nemôže byť zosadený z funkcie

hlasovaním v parlamente, keďže poslanci sú jeho straníckymi podriadenými; premiér podľa svojho uváženia menuje a odvoláva členov vlády.

- **prvý medzi nerovnými** (*primus inter inaequales*) – predseda vlády nemusí byť formálne lídrom strany, napriek tomu je ťažké ho z funkcie odvolať, môže meniť zloženie vlády, sám však na pozícii ostáva.
- **prvý medzi rovnými** (*primus inter pares*) – premiér stojí a padá spolu so svojimi ministrami, voči ktorým má obmedzenú kontrolu, musí akceptovať zloženie vlády, ktoré mu je vnútené parlamentom (cf. Cabada, Kubát, 2007).

Sartori ďalej argumentuje, že všetky tieto charakteristiky predstavujú a napĺňajú **model zdieľanej moci**, pretože vylučujú koncentráciu moci v rukách jednej osoby, ktorá by sa tak stala *primus solus*, ako napríklad osoba prezidenta Spojených štátov amerických, ktorého vládny kabinet tvorí okruh osôb blízkych prezidentovi a ich výber je v zásade podriadený len jeho vôli.

1.5.2 Prezidentská forma vlády

Základným rozlišujúcim atribútom prezidentskej formy vlády oproti parlamentnej je striktné oddelenie mocí a dodržiavanie tejto požiadavky. Znamená to, že moc zákonodarná, výkonná a súdna sú oddelené, pracujú samostatne a konkurenčne na princípe systému brzd a protiváh, t.j. každá jedna moc vyvažuje pôsobenie tej druhej. V tomto systéme vlády je uplatnený tiež princíp nezlučiteľnosti funkcií v jednotlivých orgánoch štátnej moci. Ďalším rozlišovacím znakom je postavenie prezidenta republiky. Prezidentovi prináleží všetka výkonná moc v krajine, nie je tu prítomný inštitút predsedu vlády, preto prezident v zásade vykonáva post prezidenta a zároveň premiéra. Prezident nie je politicky podriadený parlamentu a nie je na ňom ani závislý. Okrem exekutívnych právomocí má prezident významné kompetencie v oblasti zákonodarstva a súdnictva, teda môže uplatniť široké možnosti vetovania akéhokoľvek zákona. V prezidentskej forme vlády je hlava štátu volená buď priamo občanmi alebo prostredníctvom volených zástupcov ľudu – voliteľov. Ako sme uviedli vyššie, vládny kabinet je zostavený a menovaný osobou prezidenta, pričom hlavnou funkciou vlády je pôsobiť ako poradný orgán

prezidenta. Zákonodarné právomoci sú zverené do rúk parlamentu, spravidla dvojkomorového, avšak tento nedisponuje kontrolnou právomocou exekutívy a zároveň prezident nemá kompetencie rozpúšťať parlament. Z hľadiska súdnej moci významnú úlohu zohráva Najvyšší súd, ktorý pôsobí ako najvyšší apelačný súd, dohliada nad ústavnosťou a výkladom zákonov. Sudcovia najvyššieho súdu sú menovaní prezidentom, vyžaduje sa však súhlas parlamentu. Takýto systém prezidentského výkonu moci je typické najmä pre Spojené štáty americké, istú obdobu môžeme nájsť v niektorých krajinách Latinskej Ameriky, avšak systém vlády v USA je unikátnym a jedinečným prototypom prezidentskej formy vlády od 18. storočia.

Prezidencializmus je systém vlády, ktorý funguje na odlišných princípoch ako parlamentná forma vlády. Hlavným rozdielom je striktné oddelenie štátnej moci, na čele exekutívy stojí prezident, neexistuje inštitút predsedu vlády, prezident sa nezodpovedá parlamentu a súdna moc je dôležitým prvkom kontroly ústavnosti a nezávislosti zákonodarnej a výkonnej moci. V prezidentskom systéme funguje priama alebo sprostredkovaná voľba hlavy štátu (kolégium voliteľov v USA) na presne stanovené obdobie. Prezident podľa svojho uváženia menuje, resp. odvoláva členov kabinetu. Prezidentský systém nepripúšťa duálnu autoritu, teda výkonná moc sa nedelí medzi prezidenta a kabinet.

Peter Horváth definuje **základné atribúty prezidentskej formy vlády** nasledovne:

- *na čele výkonnej moci stojí prezident, ktorého mandát nie je odvodený od hlasovania v parlamente; je výsledkom všeludového hlasovania buď priamo alebo prostredníctvom voliteľov (systém prezidentských volieb v USA)*
- *zákonodarná moc nedisponuje kontrolnými právomocami voči exekutive*
- *súdna moc je vykonávatelom dohľadu nad nezávislosťou legislatívy a exekutívy (Horváth, 2005).*

Sartori (2011) na dôvažok prezidentskej formy vlády argumentuje, že **pre čistý prezidentský systém** musíme rozlišovať **tri kritériá**:

- hlava štátu vzíde zo všetkých volieb
- prezident nemôže byť počas výkonu svojho mandátu odvolaný parlamentom
- prezident stojí na čele vlády, ktorú sám menuje.

Shugart a Carey (1993) pridávajú pre čistý prezidentský režim štvrtú podmienku, a to zákonodarné právomoci prezidenta. Sartori (2011) k tomuto atribútu konštatuje, že je prirodzené, aby prezident mal určité ústavne vymedzené kompetencie v oblasti zákonodarnej činnosti, nakoľko stojí na čele vlády, ktorú vymenúva, preto túto požiadavku nepovažuje za podmieňujúcu.

Prezidentská forma vlády má svoj historický pôvod v americkej vojne za nezávislosť. Nezhody medzi britskou korunou a americkými kolóniami vyústili do ozbrojeného konfliktu, ktorého výsledkom bolo vyhlásenie nezávislosti britských kolónií v Severnej Amerike a prijatie dôležitého dokumentu – Deklarácia nezávislosti. Tento dokument je výrazne postavený na princípoch slobody a rovnosti. Neskoršie vytvorenie americkej konfederácie a hľadanie vhodného riadenia v nových štátnych útvaroch malo za následok prijatie doteraz platnej a jedinečnej ústavy Spojených štátov amerických v roku 1787. Napriek obavám z tyranie väčšiny, odmietania absolutizmu po vzore európskych mocností sa americkým otcom zakladateľom podarilo vyprodukovať ústavný dokument, ktorý prekvapivo inštitucionalizuje celú výkonnú moc v krajine v rukách jednotlivca. Naproti tomu však v USA funguje tzv. systém brzd a protiváh (checks and balances), ktorý vyvažuje vzájomné pôsobenie zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci. Praktický dosah tohto systému je najmä v tom, že ani jedna z mocí nevykonáva moc absolútne a ani ju neagreguje. To znamená, že od praktického oddelenia jednotlivých mocí sa dostávame k vláde oddelených mocí, ktoré ju zdieľajú. Tento koncept vlastne hovorí o vláde oddelených inštitúcií, ktoré konkurenčne vyvažujú zdieľanú moc. Môžeme konštatovať, že na úrovni horizontálnej delby moci je moc skutočne oddelená, avšak v prípade pohľadu na fungovanie systému brzd a protiváh nachádzame prvky, ktoré hovoria skôr o moci zdieľanej alebo o systéme vyváženej moci. Americký prezident totiž nie je samostatne rozhodujúca osoba, pri väčšine svojich rozhodnutí, nomináciách, ale aj politickom smerovaní sa musí opierať o súhlas Kongresu a špecificky Senátu, čo

by hornej komory parlamentu. Americký prezident dokonca môže čeliť procesu odvolania zo strany Kongresu. Tento proces sa nazýva impeachment a uplatňuje sa v prípade závažného trestného činu, protiústavného konania, resp. vlastizrady. Prezident rovnako zasahuje do legislatívnej činnosti relatívne obmedzene – nemá priamu zákonodarnú iniciatívu. Jeho legislatívne právomoci sa najčastejšie prejavujú vetovaním zákonom z dielne Kongresu, prípadne prioritizáciou legislatívnej činnosti vo výročnom prejave o stave americkej federácie (State of the Union Address). Americký prezidencializmus by sme skôr mohli definovať ako funkčný rámec oddelenia moci s efektívnym nástrojom brzd a protiváh.

Na čele výkonnej moci v USA stojí prezident volený nepriamo občanmi prostredníctvom Kolégia voliteľov. Vládu nahrádza kabinet, ktorý pozostáva najmä z poradcov prezidenta, ktorých vymenúva a odvoláva so súhlasom Senátu. V modelovom prípade nemá Kongres kontrolnú právomoc voči prezidentovi; nie je možné donútiť prezidenta k demisii s výnimkou špecifického politického procesu impeachmentu v prípade závažného trestného činu, vlastizrady alebo iného protiústavného konania. Kongres nemá možnosť vysloviť nedôveru exekutive, rovnako neexistuje inštitút interpelácií. V americkom prezidentskom systéme funguje systém brzd a protiváh, ktorý prakticky vyvažuje jednotlivé moci, aby nedochádzalo ku kumulácii moci v jednej zo zložiek štátnej moci a jej zneužitiu. Najvyšší súd vykonáva dohľad nad ústavnosťou a nezávislosťou jednotlivých zložiek moci.

Omnoho častejšie sa s prezidentskou formou vlády stretávame v krajinách Latinskej Ameriky. Štáty ako Argentína, Bolívia, Brazília, Čile, Ekvádor, Kolumbia, Mexiko, Uruguaj, Venezuela a mnohé ďalšie de facto predstavujú prezidentské republiky. Avšak všetky tieto formy prezidentského výkonu štátnej moci majú povest' režimov krehkých a nestabilných, najmä v porovnaní so systémom vlády v USA. Ako konštatuje Sartori (2011, 102-103), väčšina spomenutých krajín prezidentský systém obnovila až v priebehu 80. rokov, po obdobiach striedajúcich sa režimov, najmä nedemokratického typu. Môžeme teda smelo konštatovať, že stabilita, funkčnosť a efektivita prezidentskej formy vlády je až na jediný unikátny prípad ojedinelá. Sartori sa v rovnakom diele snaží o analýzu dôvodov zlyhávania tejto formy vlády v iných krajinách ako

USA. V prípade krajín Latinskej Ameriky uznáva, že ťažkosti prezidentskej formy vlády súvisia a výrazne narastajú s hospodárskou stagnáciou, významnou sociálnou nerovnosťou a tiež historicko-kultúrnym dedičstvom. Neúmerné zvyšovanie prezidentských právomocí, príliš veľká kontrola politiky jednou osobou a absencia systému bŕzd a protiváh umožňujú získať kumulovanú moc v rukách jedinca, ktorý môže inklinovať k samovláde a ignorovaniu ostatných zložiek moci. Jeden z najvýznamnejších autorov v oblasti systémovej tranzície a foriem vlády vo svete, Juan Linz, nevidí iné riešenie zlyhávania prezidentskej formy vlády v Latinskej Amerike, než úplne opustiť tento koncept a pristúpiť k realizácii inej formy vlády. Podľa Linza má prezidentský systém tendenciu vytvoriť menej stabilný demokratický systém vlády ako režim parlamentný (Linz, 1990). Práve z tohto dôvodu sa v politológii zvykne definovať prezidencializmus severoamerického typu, teda príklad Spojených štátov amerických a juhoamerický prezidencializmus.

1.5.3 Zmiešaná, t.j. poloprezidentská forma vlády

Koncept semiprezidencializmu bol prvýkrát predstavený zakladateľom francúzskeho denníka *Le Monde*, Hubertom Beuve-Méryom v roku 1959. V tomto zmysle autor predstavil koncepciu semiprezidentského systému ako veľmi nejasnú a pre politológov vágnu teóriu. Z akademického prostredia sa prvenstvo pri analýze konceptu semiprezidentských režimov pripisuje inému Francúzovi, a sice Mauriceovi Duvergerovi. Koncom 70. rokov sa tento pojem vo francúzskej akademickej obci ustálil natolko, že sa stal štandardným nástrojom popisovania reálneho výkonu moci francúzskej V. republiky. Duverger semiprezidentský systém pôvodne definoval ako *„režim, kde hlava štátu je priamo volená občanmi republiky prostredníctvom všeobecných volieb a disponuje určitými právomocami, ktoré presahujú tradičné kompetencie prezidenta v parlamentnej forme vlády“* (Duverger, 1970: 277). Zároveň je nutné rešpektovať, že vládu tvoria predseda a jednotliví ministri rezortov, ktorí môžu byť prostredníctvom parlamentu kedykoľvek odvolaní. Duverger svoju definíciu semiprezidencializmu preklasifikoval do podoby, ktorá sa v súčasnosti považuje za štandardizované označenie formy vlády s posilneným postavením prezidenta. Politický systém je tak považovaný za **semiprezidentský**, ak:

- prezident republiky je priamo volený občanmi vo všeobecných voľbách

- prezident disponuje značnými právomocami
- existuje vláda na čele s premiérom a ministrami, ktorej mandát je závislý na súhlase parlamentu (Duverger, 1980)

Okrem Duvergera sa formuláciám a definíciám semiprezidentských systémov venovali aj iní autori. Spomenieme napríklad Patricka O'Neilla, podľa ktorého sú poloprezidentské systémy charakteristické dvoma znakmi, a síce:

- výkonná moc je prerozdelená medzi predsedu vlády a prezidenta
- významná časť výkonnej moci zostáva v kompetencii hlavy štátu (O'Neill, 1993).

V O'Neillovom ponímaní teda krajiny, ktoré síce priamo volia hlavu štátu, avšak prezidentský mandát je vo vzťahu k ostatným zložkám štátnej moci oslabeným inštitútom premiéra, nemožno považovať za semiprezidentské systémy. Naproti tomu, krajiny s výrazne posilnenou úlohou prezidenta, avšak nepriamo voleným prostredníctvom parlamentu, možno označiť za semiprezidentské režimy.¹ Giovanni Sartori definície semiprezidentských systémov dopĺňa o nasledovné podmienky: prezident musí byť priamo volený občanmi, predseda vlády je závislý na konštelácii parlamentu a prezident musí zdieľať výkon vládnej moci spolu s premiérom. Podľa neho, jednu charakteristiku musí spĺňať každý poloprezidentský systém – duálnu štruktúru authority, t.j. dvojhlavú konfiguráciu s dvoma osobami v čele výkonnej moci. Každý poloprezidentský systém tak musí vo svojej ústave rôznym spôsobom zaviesť diarchiu prezidenta, ktorý je hlavou štátu a premiéra, ktorý stojí na čele vlády (Sartori, 2011). Čiastočne nejednoznačné formulácie uzatvára Juan Linz, ktorý predpokladá, že kritériá semiprezidentských režimov sú nasledovné: prezident je volený prostredníctvom priamych, resp. nepriamych volieb občanmi a predseda vlády je za výkon svojho kabinetu zodpovedný parlamentu. Podľa Linza sú teda najvýraznejšími príkladmi semiprezidentských systémov predovšetkým Fínsko, Francúzsko a Portugalsko (Linz, 1994). Petr Javůrek v kapitole Prezidenti poloprezidentských systémov pojednáva o špecifických rysoch postavenia prezidentov v zmiešanej forme vlády (Javůrek, 2008).

¹ Ako príklad uvádza Albánsko, resp. bývalé Československo.

Odvodzuje predovšetkým **päť základných hypotéz, v rámci ktorých môže hlava štátu pôsobiť:**

Absolútny monarcha – podľa autora ojedinelá možnosť, pretože môže nastať, iba ak existuje jedna stranícka väčšina v rámci parlamentu a prezident zároveň vystupuje ako líder tejto väčšiny. V tomto postavení sa nachádzali napr. francúzski prezidenti de Gaulle a Mitterrand. Táto forma vlády zaručuje prezidentovi plné využitie svojich právomocí, dokonca aj tých, ktoré by mal zdieľať s premiérom, ktorý mu je priamo podriadený.

Obmedzený monarcha – ak prezidentova strana nemá parlamentnú väčšinu, alebo nepôsobí ako dominantná koalíčná strana, resp. nemá za sebou stabilnú a homogénnu väčšinu, môžeme hovoriť o obmedzenom systéme monarchu, ktorý musí predovšetkým brať ohľad na koalíčných partnerov.

Diarcha – existujú dve podmienky tejto situácie. V prvom prípade existuje väčšina, ktorej lídrom sa stáva prezident, avšak táto väčšina sa skladá z podobne silných zoskupení. Druhým prípadom je, ak v parlamente neexistuje žiadna väčšina a prezident je stranícky neutrálny. Ani v jednom prípade nie je funkčne nadradený premiérovi, dostáva sa skôr do polohy arbitra, ktorý posudzuje spory.

Člen väčšiny (symbol) – nestáva sa vodcom parlamentnej väčšiny, dostáva sa do polohy výrazne symbolickej osobnosti, ktorá síce má stranícku príslušnosť, avšak nestavia sa do konfrontácií s premiérom, ktorý je spravidla jeho stranícky kolega.

Regulátor – do polohy regulátora sa prezident dostáva vždy, ak proti nemu stojí akákoľvek opozičná väčšina, alebo je voči existujúcej väčšine neutrálny. V tomto zmysle je posilnená funkcia premiéra, ktorý lepšie spolupracuje s parlamentnou väčšinou. Prezidentské kompetencie sú striktne obmedzené len na ústavné definovanie postavenia hlavy štátu.

Stabilita a úspech konsolidácie nielen nových demokracií sú spravidla podmienené inštitucionálnou štruktúrou, resp. reformou v sledovanej krajine. Väčšina odborníkov, ktorí sa venujú vzťahom stability demokracie a ústavnej formy, sa zhoduje, že parlamentná forma vlády predstavuje pozitívnejší prístup pre demokratickú konsolidáciu ako prezidencializmus. Prezidentský systém, naopak, predstavuje potenciálne nebezpečenstvo pre demokratizáciu

spoločnosti a inštitúcií, najmä ak je prítomný roztrieštený a silne polarizovaný stranický systém. Podobné prípady, teda transformácie z demokratických režimov na nedemokratické boli zrejme už v minulom storočí, kedy silný prezident práve vďaka silnej nekoordinovanosti politických strán využil príležitosť na zavedenie autoritárskych režimov, čo bolo častým príkladom napríklad v prípade Latinskej Ameriky.

Otázky do diskusie

1. Čo je to politická moc a ako sa uplatňuje?
2. Akými spôsobmi je možné definovať štát?
3. Aké charakteristiky musí spĺňať moderný štát?
4. Definujte aspekty výkonu moci, ktoré vypovedajú o forme vlády.
5. Porovnajte dobré a zlé formy vlády a diskutujte o nich.
6. Akým spôsobom rozlišuje formu vlády Charles de Montesquieu?
7. Charakterizujte horizontálnu a vertikálnu del'bu moci v štáte.
8. Porovnajte unitárne, federatívne a konfederatívne modely štátneho usporiadania.
9. Charakterizujte modernú typológiu foriem vlády.
10. Definujte parlamentnú formu vlády.
11. Definujte prezidentskú formu vlády.
12. Definujte zmiešanú, tzv. semiprezidentskú formu vlády.

2 POLITICKÉ STRANY A STRANÍCKE SYSTÉMY

Politické strany predstavujú základný pilier každej demokratickej formy vlády, pretože istým spôsobom slúžia ako most medzi politikou a občanom, sprostredkovateľ vízií, združovateľ politických ideálov a názorových platforiem. Na druhej strane, môžu patriť medzi subjekty, ktoré svojou aktivitou podkopávajú myšlienky liberálnej demokracie a politické strany sú rovnako predmetom kritiky. Ich existencia je však opodstatnená – podieľajú sa najmä na agregácii záujmov jednotlivcov a skupín, teda na konfrontácii ich požiadaviek, potrieb, názorov a postojov. Na tejto báze dochádza k nevyhnutnému vyjasneniu stanovísk a vymedzeniu preferencií ako aj alternatív, ktorým sa má politická sféra prioritne venovať. Z tohto hľadiska sú teda politické strany politickými aktérmi, ktorí ovplyvňujú vstupy do politického systému. Pre úroveň riadenia a rozhodovania sú teda nevyhnutným elementom každej demokratickej vlády, napriek tomu je ich úloha často krát nahradená inými subjektmi, najčastejšie záujmovými skupinami alebo lobingom (Říchová, 2012). V súčasnosti sa venujeme politickým stranám a stranickým systémom na úrovni liberálnych demokracií, zatiaľ čo politické strany existujúce v nedemokratických režimoch sa považujú za špecifický druh strán, ktoré sú priamo spojené so štátnou štruktúrou, teda nie sú určené na plnenie širokého poslania strán v spoločnosti a v politickom systéme ako takom. V súčasnom svete teda koexistujú demokratické aj nedemokratické politické systémy, avšak iba časť nedemokratických systémov vôbec pripúšťa existenciu politických strán. Niektoré sú založené na tradičných ideologických, prípadne mocenských inštitúciách. Niektoré ideologické diktatúry potrebujú pre svoju pôsobnosť a existenciu politické strany, ktoré sa stávajú súčasťou štátneho systému. Jedná sa najmä o rôzne formy diktatúry (komunistické, nacionalistické), ktorých existencia je závislá na mocenskom a nemennom postavení vládnucej strany. V tomto ponímaní politická strana určuje štátnu štruktúru, určuje štátnu politiku, kontroluje aktivity všetkých politických subjektov a koriguje rozhodnutia štátneho aparátu (Tóth, 2002). Politická strana v nedemokratickom režime je hlavným reprezentantom systému a držiteľom politickej moci. Nie je prítomný atribút sprostredkovania moci zdola nahor, pretože verejnosť v diktatúre nedokáže ovplyvňovať politické procesy. Funkcie politických strán v rôznych formách štátnych režimov a forme

vlády sa zásadne odlišujú. Napriek rovnakému názvu si strany vytvárajú vlastný charakter, ktorý je podmienený najmä charakterom politického systému, v ktorom pôsobia.

2.1 Definície politických strán

Pri definíciách politických strán je dôležité najprv oddeliť koncept politickej strany od nátlakovej (záujmovej) skupiny. Autori literatúry o politických stranách sa zhodujú, že elementárnym rozdielom medzi týmito dvoma skupinami je ten, že politická strana si kladie za svoj hlavný cieľ získať moc a zároveň podieľať sa na jej vykonávaní, získavať hlasy vo voľbách, dobyť poslanecké a ministerské kreslá, vytvoriť vládu (Novák, 1997). Na druhej strane, nátlakové (záujmové) skupiny majú za cieľ ovplyvňovať politickú moc a vytvárať tak na ňu nátlak pre presadzovanie svojho záujmu. Politická strana má za cieľ získanie moci a jej udržanie, kým nátlaková skupina sa uspokojí s pôsobením na politických lídrov bez požiadavky zaujať ich miesto alebo vytvárať politickú alternatívu (Meynaud, 1960). Podobne konštatuje aj Maurice Duverger (1964), podľa ktorého sa politické strany snažia získať moc a vykonávať ju na rozdiel od nátlakových skupín, ktoré síce na moc pôsobia, ale zostávajú mimo nej. Nátlakové, záujmové, resp. lobistické skupiny existujú vo všetkých formách vlády a v rôznom čase; v súčasnosti je ich výskyt veľmi častý a frekventovaný aj na úrovni Európskej únie, kde vyvíjajú nátlak a lobujú za svoje záujmy v prostredí rozhodovacieho mechanizmu EÚ. Pri bližšej štatistike môžeme konštatovať, že len v Bruseli pôsobí viac ako 30 000 rôznorodých lobistických subjektov, jednotlivcov či skupín. Môžeme sa domnievať, že toto číslo nie je ustálené, ale naopak, v čase a priestore kontinuálne narastá.

Nátlaková (záujmová) skupina predstavuje dobrovoľne vytvorené sociálne jednotky s určitými cieľmi a určitým vnútorným členením, ktoré sa snažia uskutočňovať individuálne, materiálne a ideové záujmy svojich členov, pričom to robia vo vnútri sociálnej jednotky alebo voči iným skupinám a inštitúciám (Fiala, 1997). Záujmová skupina sa neusiluje o priame získanie a vykonávanie politickej moci, ale uspokojuje sa s vyvíjaním nátlaku na tých, ktorí sú pri moci. Je možné rozlišovať politické záujmové skupiny a nátlakové skupiny. Kým politické záujmové skupiny reprezentujú záujmy ekonomického charakteru,

nátlakové skupiny formulujú svoj záujem do oblasti ideológie – ľudsko-právne organizácie, ekologické hnutia (Říchová, 2012).

Problematika politických strán a ich úloh v politických systémoch patrí medzi najprepracovanejšie koncepcie porovnávacej politológie. Politické strany tak tvoria nevyhnutný element a súčasť každej demokratickej formy vlády. Ťažkopádnejšie to však môže byť s ich definičným vymedzením. Čo je to politická strana a aké sú jej funkcie, úlohy, ktoré v systéme plní? Blanka Říchová konštatuje, že akákoľvek snaha o všeobecné definovanie jednoznačného obsahu pojmu politická strana, ktorá by uspokojila všetkých politológov predstavuje trvalý problém. Dokonca aj všeobecne uznávaní experti na problematiku politických strán ako sú Duverger, resp. von Beyme sa definícii pojmu politická strana buď vyhýbajú, alebo sa o takúto definíciu vôbec nepokúšajú (Říchová, 2012). Je zrejmé, že politické strany sa vyvíjali v čase rôznych udalostí, systémových a ideologických premien v spoločnosti. Z toho dôvodu je možné vyvodzovať, že okolnosti vzniku politických strán v konkrétnych sociálnych, kultúrnych a iných kontextoch už súčasnej definícii modernej politickej strany nepostačujú. Stále preto neexistuje jednota v tom, ako jednotliví autori definujú a vymedzujú politickú stranu. Jedna z najstarších definícií politickej strany považuje stranu za organizovaný celok ľudí, ktorí sa združujú k dosiahnutiu spoločného cieľa v národnom záujme podľa zvláštneho princípu, na ktorom sa zhodli (Burke, 1770). Na strane druhej, prakticky všetky definície politických strán zdôrazňujú jednu požiadavku, a síce, že politická strana je organizácia, ktorá sa snaží získať a vykonávať moc. Tento mocenský princíp je prítomný v množstve definičných rámcov od rôznych autorov, najmä v 20. storočí. Max Weber formuluje, že politické strany sú dobrovoľne vzniknuté združenia osôb so spoločnými záujmami a prioritou týchto združení je získať politickú moc (Weber, 1947). K tejto definícii sa prikláňa aj Joseph Schumpeter, podľa ktorého je politickou stranou skupina ľudí, ktorí sa zjednocujú s cieľom získať politickú moc (Schumpeter, 1942). Istú inováciu definície politických strán ponúka Giovanni Sartori, ktorý odvodzuje zmysel politickej strany najmä z hľadiska etymologického pôvodu. Latinské slovo *pars* odkazuje na časť určitého celku. Preto považuje za dôležité najprv vymedziť, čo tvorí samotný celok. Sartoriho etymologický diskurz naznačuje, že je potrebné rozlišovať medzi pojmami *frakcia* a *strana*. Termín *strana* až oveľa neskôr nahradil

pôvodne zaužívaný názov frakcia pre združenia občanov v podobe ako ju poznáme dnes. Odvoláva sa najmä na politické myslenie v druhej polovici 18. storočia, kedy sa pojem strana dostáva do popredia a podľa autorov hanlivý výraz frakcia sa prestáva používať. Frakciou sa teda rozumela taká skupina, ktorá nie je otvorená a je skôr štvavou stranou v štáte, doslova extrémistickou a škodlivou (Sartori, 2005).

Podľa Sartoriho je hlavným vymedzením politickej strany skutočnosť, že sa jedná o skupinu, ktorá sa zúčastňuje volieb a volebný proces využíva k tomu, aby umiestnila svojich kandidátov do verejných úradov. Takáto formulácia predstavuje tzv. minimálnu definíciu politickej strany (Říchová, 2012). Ak by sme teda mali sumarizovať minimálne kritériá **definície politickej strany** musíme rešpektovať nasledovné charakteristiky:

- *politická strana* je dobrovoľná, trvalá, otvorená organizácia, ktorej členovia majú spoločné predstavy a záujmy,
- *politická strana* sa snaží získať a udržať politickú moc,
- *politická strana* sa usiluje získať moc prostredníctvom volieb (Říchová, 2012).

Tieto minimálne podmienky a definičný rámec politickej strany môže byť rozšírený, a to hlavne na základe klasickej definície politických strán od autorov Joseph La Palombara a Myron Weiner (1966). Medzi tieto charakteristiky politickej strany patrí:

- trvalá organizácia, t.j. organizácia, ktorá prežije svojich súčasných straníckych lídrov
- dobre zariadená a trvalá miestna, resp. regionálna organizácia, ktorá udržuje pravidelné a rozmanité vzťahy na celoštátnej úrovni
- vôľa celoštátnych a miestnych straníckych lídrov dosiahnuť a vykonávať moc
- snaha politickej strany vyhľadávať ľudovú podporu vo voľbách, resp. iným spôsobom.

Zjednodušene môžeme konštatovať, že po pridaní ideologickej orientácie definujeme politickú stranu ako trvalú organizáciu, usporiadanú od celoštátnej až po miestnu úroveň, ktorá sa v mene istého ideologického programu snaží sama alebo v rámci koalície získať a vykonávať moc, k dosiahnutiu čoho vyhl'adáva ľudovú podporu deklarovanú v podobe volieb (Novák, 1997). Strany takéhoto typu vznikajú v 19. storočí, najprv v USA, neskôr vo Veľkej Británii, Francúzsku a ostatných európskych krajinách, najmä po revolučnom roku 1848.

Nie je však možné opomenúť negatívne vnímanie politických strán už v čase ich zrodu. Ako konštatuje Marek Rybář (2011), veľký muž americkej demokracie a autor väčšej časti esejí o podobe amerického federalizmu, James Madison, varoval pred negatívnymi aspektmi politických strán. Madison kriticky hodnotil isté stráncke elity a praktiky, ktoré sú škodlivé pre slobodnú spoločnosť, pretože strany predstavujú skupinu občanov, ktorej vízie, záujmy a hodnoty sú v rozpore s hodnotami a právami iných občanov. Tento pohľad na zoskupenia politikov v politických stranách a ich parochiálne mocenské ciele sa stali základom pre negatívne vnímanie politických strán aj v súčasnosti. Často krát sa stretávame s pojmami ako partokracia, vláda politických strán, prípadne korupcia a klientelizmus, ktoré sú vo vnímaní občianskej spoločnosti spájané práve s nekalými praktikami politikov združených v politických stranách. Už Robert Michels prišiel s logickým vyústením v podobe prirodzenej tendencie akejkoľvek organizačnej jednotky, teda aj v prípade politických strán, k oligarchizácii. Argumentuje, že v každej organizácii sa vplyvom rastúcich kompetencií a čoraz väčšej pasivity bežných členov profiluje úzky okruh vyvolených, prípadne lídrov, ktorí preberajú hlavné rozhodovacie právomoci a uplatňujú tak princíp nerovnosti a vyčlenenie ostatných členov organizácie. Politické strany teda podľa Michelsa nie sú nástrojom na odstraňovanie nerovností, ale skôr jeden z ďalších mechanizmov železného zákona oligarchie (Michels, 1962; Rybář, 2011).

2.2 Vznik a typológia politických strán

Kľúčová literatúra o politických stranách v podmienkach českej a slovenskej politológie od profesora Miroslava Nováka rozlišuje štyri prístupy k štúdiu a vzniku politických strán:

- inštitucionalistický
- historicko – konfliktný
- developmentaristický (vývojový)
- funkcionalistický (Novák, 1997).

Medzi zásadné argumentácie vzniku politických strán patrí **inštitucionalistický prístup** M. Duvergera, ktorý spája vznik politických strán s rozmachom parlamentarizmu, najmä v politicko-spoločenských podmienkach 18. a 19. storočia. Jedná sa o obdobie zlatého veku parlamentarizmu v Európe a vo svete, rozmach širokého, aj keď ešte nie univerzálneho volebného práva, kedy narastá význam organizačnej štruktúry politických strán. Duverger teda rozlišuje pôvod strán na troch princípoch:

- volebný a parlamentný
- mimoparlamentný
- mimovolebný (Duverger, 1981).

Podľa autora moderné politické strany vznikajú na základe spájania poslancov podobnej politickej orientácie. Zároveň dochádza k zblížovaniu volebných výborov, ktoré pôvodne stanovili organizačnú základňu k získaniu volebného úspechu. Vznik strany je iniciovaný zhora a následne dochádza k horizontálnemu a vertikálnemu rozširovaniu tejto základne. Týmto spôsobom sa vytvorili prvé moderné politické strany (Cabada, Kubát, 2007). Druhým spôsobom vzniku moderných politických strán je v Duvergerovom pojatí vznik z už existujúcich inštitúcií, ktoré pôvodne pôsobili mimo volebný systém aj parlament ako taký. Môže sa jednať o inštitúcie ako odbory, priemyslové a obchodné inštitúcie, cirkvi, rôzne intelektuálne skupiny, vojenské zoskupenia, resp. tajné a nelegálne skupiny (Ibid). Môžu sem rovnako patriť bankové spoločnosti a veľké podniky, slobodomurári, náboženské sekty a rôzne

politické ligy (Novák, 1997). Strany vznikajúce mimo voľby a parlament sa všeobecne podľa Duvergerovho prístupu vyznačujú vlastnými charakteristikami, ktorými sa jasne odlišujú od vyššie zmieňovaných. Sú to najmä strany, ktoré sú centralizovanejšie, pretože sa tvoria z vrchu, elity; miestne sekcie sa vytvárajú z vôle už existujúceho centra. Strany, ktoré vznikajú mimo volebnej a parlamentnej súťaže môžu byť kompaktnejšie a disciplinovanejšie, pretože majú k dispozícii už existujúcu stranícku organizáciu, ktorá prirodzene prepája všetky svoje základné bunky, kým strany prvého typu musia takéto spojenie najprv vytvoriť. Strany vytvorené v parlamentnom procese majú svoj ústredný cieľ v dosiahnutí poslaneckých kresiel. Strany vzniknuté mimo parlament však voľby a parlamentný súboj sledujú ako jeden z nástrojov uskutočnenia svojich cieľov. Rôznorodá stranícka organizácia teda podľa Duvergera ústi do základnej typológie, teda či sa jedná o strany masové alebo strany kádrové. Určujúcim rozdielom teda nie je počet členov strany, ale ich odlišná štruktúra. Strany vzniknuté parlamentnou a volebnou cestou majú charakter kádrovej strany, založenej na osobnostiach a kvalitách, kým strany mimoparlamentné a mimovolebné sa určujú skôr ako strany masové (Novák, 1997). Určitým doplnením tohto základného rozlíšenia je typológia vše zahrňujúcej strany alebo strany pre všetkých, tzv. catch-all party od autora Otto Kirchheimera (1966). Podľa neho majú strany úlohu politicky integrovať skupiny a ich členov, ktorý predtým zostávali mimo oficiálnej politickej spoločnosti a urobiť tak z nich plnoprávnymi aktérmi politického procesu. Takáto integrácia nebola v období pred 1. svetovou vojnou ani medzivojnovom období typická. Až po skončení 2. svetovej vojny sa masové strany, ktoré vznikali v silnom triednom a náboženskom štiepení, transformovali na všeludové strany. Catch-all strany alebo všeludové strany oslovujú čo najširšie spektrum politického publika, oslabujú spoločenské konflikty, kladú dôraz na to, čo ľudí spája a je otvorená záujmom voličov ako aj nátlakových skupín (Novák, 1997). V 70. rokoch 20. storočia dochádza k čoraz väčšiemu prepojeniu politických strán so štátom, ktorý ich financuje a v podmienkach spolupráce relevantných politických subjektov dochádza k vytvoreniu tzv. kartelových strán (Mair-Katz, 1992).

Z hľadiska vývojových kritérií predstavujú **kádrové strany a masové strany** najstaršie typy politických strán. Ich hlavná diferenciácia spočíva v rozdielnej

štruktúre a organizácii členskej základne. Rozčlenenie strán na kádrové a masové priamo súvisí so zavedením a rozšírením všeobecného volebného práva v 19. a 20. storočí, kedy vývoj vedie k vzniku masových strán, prevažne ľavicového spektra – robotnícke strany, resp. sociálno-demokratické, neskôr tiež kresťansko-demokratické strany. Kádrové strany sa prevažne spájajú s pravicou orientáciou – buržoázne konzervatívne strany, radikálne strany. Kádrové strany sú viac decentralizované a slabšie členené. Masové strany sú centralizovanejšie a silnejšie rozčlenené. Masové strany fungujú na princípe otvorenosti členom, z čoho plynie aj požiadavka členských príspevkov, ktoré tvoria zdroj financovania strany. Naproti tomu, kádrové strany nemajú taký veľký počet členov, ale jedná sa skôr o výber kvalitných kádrov, finančných sponzorov a populárne silné osobnosti, ktoré priťahujú pozornosť a záujem voliča, resp. expertov a profesionálov, ktorí profesionalizujú politickú stranu. Vstup do kádrovej strany teda nie je umožnený každému jednotlivcovi (Cabada, Kubát, 2007). **Catch-all** strana, nazývaná aj univerzálna, mala v povojnovom období nahradiť masové strany, ideový otec Kirchheimer (1966) sa domnieval, že strany sa budú viac zaujímať o prítiahnutie voliča na úkor ideológie. Strana tak podriaďuje svoju štruktúru, pôsobenie a politickú agendu jednému cieľu, ktorým je získanie maximálneho volebného zisku. Dochádza k profesionalizácii strany, najmä vo vedení a zároveň sa znižuje dosah členskej základne. Catch-all strany sa snažia pôsobiť univerzálne a byť akceptované všetkými spektrami voličov. **Kartelové strany** sú evolučným typom strán, kde je typické vzájomné prepojenie politickej strany a štátneho aparátu. Hlavnou úlohou kartelovej strany je efektívna pôsobnosť, čím strana dosahuje profesionalizáciu a využíva rôzne zdroje pre dosiahnutie voličského hlasu (profesionálna marketingová volebná kampaň a podobne).

Historicko-konfliktný prístup vzniku politických strán vychádza z analýzy nórskeho politológa Steina Rokkana, ktorý argumentuje, že politické strany sa rodia z hlbokého a pretrvávajúceho konfliktu vo vnútri spoločnosti. Rokkan tak predstavuje svoju teóriu štiepných línií, tzv. cleavages, ktoré rôzni autori interpretujú aj ako štiepenie, rozpor, resp. konfliktná línia. Strany teda vznikajú vtedy, ak je nutné získať podporu časti obyvateľstva a získať tak prostriedky k získaniu moci a dosahovaniu programu. Strany sú nositeľmi konfliktov, z ktorých vznikli alebo sa do nich zapojili. Rokkan (1970) identifikuje, že tieto

konflikty sú výsledkom najmä národnej a priemyselnej revolúcie. Národné revolúcie vytvorili konflikt na úrovni národnej, kultúrnej, jazykovej, náboženskej a etnickej. Národné revolúcie tak prinášajú dve základné štiepenia v spoločnosti: **cirkev – štát** a **centrum – periféria**. Konflikt medzi centrom, ktoré vytvára národnú kultúru a rastúci odpor obyvateľstva, ktoré je podriadené a etnicky, jazykovo, resp. nábožensky odlišné v krajinách, regiónoch a periférnych oblastiach. Línia cirkev – štát je výsledkom konfliktu centralizujúceho sa národného štátu a historickým kontextom vplyvu cirkvi. Priemyselné revolúcie sú rovnako zdrojom dvoch štiepení: **kapitál – práca** a **mesto – vidiek**, teda konflikt medzi vidieckymi záujmami a nastupujúcou triedou priemyselných podnikateľov, resp. konflikt medzi vlastníkmi výrobných prostriedkov, zamestnávateľmi a nevlastníkmi, teda pracujúcimi (Rokkan, 1970).

Na základe týchto štyroch štiepných línií vznikajú neskôr konkrétne politické strany – kresťanské, robotnícke, konzervatívne, agrárne, ekologické, federalistické, ale napr. aj separatistické (Cabada, Kubát, 2007).

Developmentaristický prístup vzniku politických strán je založený na vzniku strán so širším procesom modernizácie. Jedná sa o politický, ekonomický, sociálny a kultúrny vývoj, predovšetkým s ohľadom na rôznorodý politický a spoločenský vývoj v rôznych častiach sveta, krajiny tretieho sveta, prechod k demokracii, kedy politické strany zohrávajú zásadných aktérov prechodu od nedemokratického k novému demokratickému usporiadaniu. Politické strany preto vznikajú ako dôsledok modernizácie systému súčasne s rozvojom – transformáciou štátu a konsolidácie demokratických inštitúcií.

Funkcionalistický prístup identifikuje pôvod politických strán na báze ich funkcií, ktoré v štáte a spoločnosti plnia. Funkcionalisti medzi hlavné funkcie politických strán zaraďujú najmä:

- regrutáciu, výber a striedanie riadiacich pracovníkov
- formovanie verejnej mienky, vytváranie politických programov
- integráciu sociálnych skupín, harmonizáciu, zoskupovanie a agregáciu rôznorodých záujmov
- kontrolu, koordináciu a stabilizáciu vládnych orgánov (Novák, 1997).

Tieto funkcie sú charakteristické výlučne pre politické strany v demokratických pluralitných politických systémoch.

V polovici 19. storočia vzniká v podmienkach Európy a USA nová požiadavka politickej participácie na tvorbe politiky a štát sa rovnako stáva liberálnejší k snahe o vyjadrovanie kolektívnej vôle. V tomto období sa prejavujú základné rozpory sociálneho a mocenského charakteru. Z hľadiska sociálneho narastá konflikt medzi chudobnými a bohatými. Vyššia koncentrácia ľudí v mestách, ktoré sa stávajú ohniskom politického diania, zvýšenie spoločenského povedomia, progres v komunikácii a možnosť rýchlejšie reagovať prináša sociálne rozpory v priamej ľudskej interakcii. Z mocenského hľadiska vznikajú bohaté vrstvy mešťanov, ktorí však v porovnaní s aristokraciou nemajú garantované mocenské postavenie a vplyv na moc. Dedičné mocenské postavenie šľachty sa tak dostáva do sporu s výberovým a percentuálne nižším vplyvom mestských majetných vrstiev (Tóth, 2002). Politické strany tak v rôznych častiach sveta vznikali odlišným spôsobom. Na európskom kontinente boli základom najmä idey, okolo ktorých sa zoskupili najmä intelektuáli a dali im politický program – ich zásadným cieľom bolo dostať sa do parlamentu a obsadiť parlamentné a vládne kreslá. V prípade Veľkej Británie sa zoskupovali reálni politici – poslanci parlamentu, ktorí si definovali vlastnú identitu. Takto vytvorené parlamentné zoskupenia sa postupne transformovali na politické strany. V prípade USA vznikali politické strany ako odpoveď a reflexia reálnej politiky, vznikli strany bez ideologickej vyhranosti, ale skôr ako nutnosť riešenia konkrétnych spoločenských problémov. Dve hlavné strany v USA si dodnes zachovali charakter pragmatizmu (Tóth, 2002) V podmienkach Ruska vznikali politické strany ilegálne voči cárskemu systému.

Rozvoj politických strán je priamo úmerný rozvoju parlamentarizmu a združovaniu politických strán v zákonodarných orgánoch v 18. a 19. storočí. Dovtedajšia vôľa panovníka a absolutistický systém vlády jednej osoby bol postupne nahradený vôľou parlamentu, teda individuálne záujmy panovníka boli nahradené skupinovými kolektívnymi záujmami. Udalosti Veľkej francúzskej revolúcie zohrali výraznú úlohu pri delbe politickej ideológie politických strán. Išlo o boj dvoch ideologických táborov: konzervatívci

a radikálni liberáli. Konzervatívci sa snažili najmä o zachovanie monarchie, postavenia cirkvi v politike a rodových privilégií. Radikálni liberáli tieto prvky odmietali a žiadali zrovnoprávnenie šľachty s majetnými mešťanmi. Neskôr sa od liberálov odčleňuje prúd, ktorý odmietal požiadavky bohatých mešťanov (buržoázie) a do politiky vnáša problematiku postavenia chudobných mešťanov – robotníkov, roľníkov. Hlavnou doménou sa stáva už nie požiadavka slobôd, ale najmä zabezpečenie sociálneho postavenia. Z ideologického hľadiska teda môžeme rozlišovať **tri prúdy politických strán**:

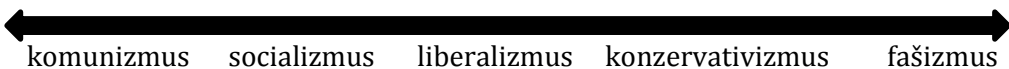
- **pravica (konzervatívci)**
- **stred (liberáli)**
- **ľavica (socialisti)**

Konzervatívne strany sústredujú svoju pozornosť na oblasti ako sú: štát, sociálny systém, ekonomický systém, individualizmus, rodina, vierovyznanie, národný záujem, medzinárodné vzťahy.

Liberálne strany sústredujú svoju pozornosť na oblasti ako sú: občianske a ľudské práva, štát, hospodárstvo, národ a medzinárodné spoločenstvo, vojnu a mier, postavenie jednotlivca, kozmopolitizmus.

Socialistické stany sústredujú svoju pozornosť na oblasti ako sú: sociálny systém, štát, ekonomiku, náboženstvo, občianske práva a postavenie jednotlivca, národ a medzinárodné spoločenstvo, internacionalizmus (Tóth, 2002).

Ideologické spektrum politických strán môžeme znázorniť aj prostredníctvom lineárneho spektra, od extrémnej ľavice až po extrémnu pravicu, ktoré v súčasnosti slúžia pre základnú ideologickú identifikáciu politických strán.

V rámci typológie politických strán môžeme zmieniť tiež ucelenú koncepciu spracovanú podľa autorov Petra Fialu a Maximiliána Strmisku (1998) a prehľadne prezentovanú v publikácii od Blanky Říchovej (2012).

Typológia politických strán sa tak rozdeľuje na tri skupiny:

Politické strany na základe cieľov a charakteru vzniku:

- *patronátne strany* – dôraz kladený na uspokojenie materiálnych záujmov členov strany, získanie moci pre lídra strany a obsadenie štátneho aparátu, nehľadí sa na program strany.
- *triedne strany* – dôraz kladený na reprezentáciu partikulárnej sociálnej skupiny.
- *svetonázorové strany* – orientácia strany na ideológiu alebo náboženstvo.
- *programové strany* – dôraz kladený na jasný politický program, bez potreby väzby na ideológiu.
- *platformové strany* – strany, ktoré nemajú dlhodobo vypracovaný program, dôraz sa kladie na aktuálne riešenia podľa povahy a potreby.

Politické strany na základe sociálnych aspektov organizačnej štruktúry:

- *honoračné strany* (strany individuálnej reprezentácie) – považujú sa za vývojovo najstarší typ strany.
- *masové strany* – spájané so vznikom masovej spoločnosti v 20. storočí.
- *masové integračné strany* – všeobecnejší typ masovej strany.
- *kádrové strany* – dôraz kladený na kvalitných členov a profesionalitu.
- typ tzv. „*party machine*“ – dôraz kladený na záujmy svojich aktivistov, jedná sa o stranu odtrhnutú od členskej základne, zodpovedá typu patronátnej strany.

Politické strany na základe socio-demokratických znakov:

- *záujmové strany* – dôraz kladený na reprezentáciu záujmov partikulárnej sociálnej skupiny, je možné sem zaradiť strany orientované na obhajobu záujmov určitej triedy.
- *všeludové (univerzálne) strany* – dôraz kladený na orientáciu na čo najširšie skupiny obyvateľov, je možné ich členiť na typy podľa politickej orientácie a cieľov: konzervatívne, liberálne, kresťansko-demokratické, sociálno-demokratické, krajne pravicové, strany zelených (environmentálne), komunistické strany.

2.3 Funkcie politických strán

V úvode sme naznačili, že politické strany predstavujú základnú inštitúciu, ktorej hlavnou úlohou je sprostredkovať vzťahy medzi občanmi – voličmi a rozhodovacím mechanizmom štátu. Jednou zo zásadných funkcií politickej strany je teda vstup rôznych ideí, cieľov a záujmov na úroveň najvyššej štátnej moci s cieľom získať moc, resp. sa na nej podieľať. Pôsobenie politickej strany by teda malo smerovať k napĺňaniu stanovených funkcií a cieľov počnúc dosiahnutím volebného úspechu. Politické strany sú *de facto* definovateľné na základe svojho účelu, t.j. obsadenie politických funkcií a prevzatia vládnej moci, avšak ich vplyv na politický systém je širší a multilaterálnejší.

V demokratických politických režimoch **politické strany plnia nasledovné funkcie:**

Reprezentácia – alebo schopnosť strán reagovať na názory svojich členov a voličov a následne ich vyjadrovať (reprezentovať). Túto funkciu je možné naplňať v konkurenčnom prostredí, ktorý je založený na súťaži a schopnosti strán reagovať na požiadavky a preferencie občanov. Nejedná sa pritom o nahradenie organizácie záujmov v podobe odborov alebo zväzov zamestnávateľov, ide skôr o prepojenie politických strán s voličmi, ktorých politické záujmy a ciele sa majú reprezentovať. Najbežnejšia forma reprezentácie voličov je obdobie volebnej kampane, avšak reprezentácia prebieha najmä počas volebného obdobia, typicky pri tvorbe legislatívy (Rybář, 2011).

Formulovanie cieľov – politické strany predstavujú jeden z nástrojov ako spoločnosť formuluje svoje ciele a zároveň zaisťuje ich dosahovanie. Strany formulujú svoje programy a vízie, na základe ktorých oslovujú potenciálnych voličov. V parlamentných systémoch je najväčší zreteľ kladený na realizáciu politického programu.

Artikulácia a agregácia spoločenských záujmov – úzko súvisí s reprezentáciou záujmov, nakoľko politické strany musia zabezpečiť kontinuitu svojej činnosti tým, že zisťujú záujmy u voličov, ktoré následne artikulujú a stanovujú prostredníctvom nich svoju agendu.

Výber kandidátov a vytváranie vlády – politické strany sa snažia predstaviť vhodných kandidátov spomedzi vlastných členov, ktorí reprezentujú záujmy voličov a predstavujú potenciálnych členov vlád.

Mobilizačná a socializačná funkcia - politická strana je previazaná so štruktúrou voličov, ktorí garantujú možnosť strany vstúpiť do parlamentu a vytvoriť tak vládu. Úzko teda súvisí s výberom kandidátov a vytváraním vlády. Tento proces prebieha spravidla počas volebnej kampane, rôznymi komunikačnými nástrojmi, presviedčaním, prípadne aj nátlakom. Z hľadiska socializačnej funkcie by politické strany mali poskytovať určité politické povedomie aj občanom, ktorí sa o politiku nezaujímajú, resp. jej nerozumejú. Takéto sprostredkovanie politickej socializácie môžu však strany aj nedbanlivo zneužiť k vytváraniu politickej vôle občana.

Rastislav Tóth (2002) vymedzuje širšie spektrum funkcií, ktoré moderné strany v politickom systéme plnia. Delí ich na viaceré kategórie:

Funkcie stabilizujúce spoločenský organizmus

Politické strany garantujú princípy zastupiteľskej demokracie, ponúkajú voličom rozmanitosť pre rozhodovanie. Politické strany vytvárajú kontinuitu sociálneho a organizačného vývoja, poskytujú základ pre hodnotový kolektivismus – voliči majú možnosť vzájomného porozumenia v oblasti životných hodnôt, názoroch na štát, jeho fungovanie, atď. Politické strany tiež plnia integračnú funkciu so zámerom zoskupovať občanov a organizovať ich do organického celku, v ktorom sa dá vládnuť. Ďalej je možné rozlíšiť funkciu internacionalizácie, t.j. strany získavajú ideologických a straníckych partnerov v zahraničí, čím integrujú vlastnú spoločnosť do medzinárodného prostredia.

Funkcie meniace spoločenský mechanizmus

Politické strany predovšetkým vytvárajú alternatívu politického riadenia krajiny, teda vládnutia. Najviditeľnejšie je to v prípade dvojstraníckych systémov, kedy o moc súperia dve hlavné strany, avšak aj v prípade viacstraníckej súťaže dochádza k vytváraniu politickej alternatívy, najmä na tradičnej politickej osi ľavica – stred – pravica. Striedaním politických strán, ktoré sú pri moci sa môžu uskutočňovať spoločenské zmeny. Ďalšou funkciou je mobilizácia občanov a možné vytváranie straníckych táborov a politické

štiepenie voličov. Politické strany rovnako organizujú politický konflikt, ktorý sa prejavuje súťažou a politickým bojom rôznych skupín, ideí, cieľov, zámerov, ale aj jednotlivcov. Za najkonfliktnejšiu funkciu strán je možné považovať formovanie verejnej mienky, keďže každá strana formuje verejnú mienku podľa vlastnej ideológie, politických predstáv a mocenského postavenia.

Kombinované funkcie

Medzi tieto autor zaraďuje najmä identifikáciu spoločenských hodnôt, politickú socializáciu občanov, vytváranie politických príležitostí a vstupov do politiky, vyhľadávanie a získavanie politických lídrov, tvorbu vízií, formovanie vlády a v neposlednom rade kontrolu štátnej moci (Tóth, 2002).

2.4 Stranícke systémy

Stranícky systém zjednodušene vypovedá nielen o tom, koľko rôznorodých strán sa v krajine pokúša získať moc a podieľať sa na jej výkone, ale najmä o tom, koľkým stranám sa to v skutočnosti aj podarí. Pochopiteľne, istým spôsobom na túto kreáciu vplýva historická skúsenosť, determinizmus procesu transformácie politického systému, ale najmä samotná podoba volebného systému (spravidla väčšinový, proporčný, resp. zmiešaný – vid' ďalšia kapitola). Definície straníckych systémov však nesú oveľa rozsiahlejšie charakteristiky. Profesor Novák uvádza, že pri analýze politických strán neuvažujeme len o stranách ako takých, ale musíme vziať do úvahy tiež vzájomné vzťahy a podobu vzťahov, ktoré strany v systéme vytvárajú.

Duverger (1954) definuje stranícky systém nasledovne: „s výnimkou štátov s jednou stranou, v každej krajine koexistuje niekoľko strán – formy a spôsoby ich koexistencie určujú stranícky systém v danej krajine.“ Naproti tomu, Sartori (2005) uvádza prepracovanejšiu definíciu straníckeho systému: (stranícky systém) je systémom interakcií vyplývajúcich z medzistraníckej súťaže. Stranícky systém teda súvisí jednak so vzájomným vzťahom strán a zároveň s tým, ako každá strana ovplyvňuje, resp. reaguje na ostatné strany. Sartori tak vo svojej definícii oddeľuje politické strany od straníckeho systému a zameriava sa na interakcie straníckych štruktúr medzi sebou a ich súťaživosť vo voľbách. Na rozdiel od typológie Duvergera, Sartori za systém politických strán označuje len také, kde súťažia minimálne dve politické strany, v rámci

ktorých dochádza k vytváraniu vzťahov, resp. súťaže. Podľa Jeana Blondela (1968) je zas vhodné vziať do úvahy päť základných premenných pri definovaní straníckych systémov: kritérium počtu strán, pomernú veľkosť strán, ideologickú profiláciu strán, sociálnu povahu ich klientely, organizáciu a vedenie strán.

Odhliadnuc od režimov jednej strany, najmä v prípade diktatúr, existujú v štátnom politickom systéme rôzne strany. Musíme preto rešpektovať počet existujúcich strán, ich vnútornú štruktúru, ideológiu, veľkosť strán, resp. koalície či opozície, ktoré navzájom vytvárajú. Všetky tieto prvky priamo vplývajú na obraz straníckeho systému v krajine (Novák, 1997). Najelementárnejším spôsobom ako odvodiť podobu straníckeho systému v štáte je poukázať na počet strán, ktoré súťažia, resp. sa uchádzajú o moc. Tento spôsob teda dáva odpoveď na otázku, koľko politických strán v systéme pôsobí, resp. do akej miery je politická moc v konkrétnom systéme fragmentovaná alebo naopak, koncentrovaná. Na tomto základe je možné pozorovať vzťahy medzi stranami, ich spoluprácu (schopnosť vytvárať koaličné väzby), ale aj dôvody, ktoré vedú k odsunutiu niektorých strán na okraj politickej scény – antisystémové strany (Říchová, 2012). Z toho vyplýva základná deliaca línia na stranícke systémy jednej strany (nesúťaživé, nedemokratické) a systémy s viac ako jednou stranou, teda pluralitné stranícke systémy (súťaživé, demokratické).

V koncepcii typológie M. Duvergera rozlišujeme **stranícke systémy** ako:

- **monopartizmus** (systémy jednej strany)
- **bipartizmus** (systémy dvoch strán)
- **multipartizmus** (systémy viacerých strán)

V rámci nesúťaživého straníckeho systému (**monopartizmus**) rozlišujeme medzi jednou stranou a hegemonnou stranou. Systém jednej strany je teda monopartistický, neumožňuje existenciu iných strán, ktoré v systéme súťažia. Typickým príkladom systému jednej strany sú totalitné režimy fašistického, resp. komunistického typu, kde v rámci mocenského postavenia jediná politická strana kontroluje štát, ale vykonáva tiež ideologickú mobilizáciu spoločnosti. V prípade hegemonnej strany existujú okrem vládnucej strany aj viaceré

politické subjekty, ktoré však nesúťažia o politickú moc. Všetky ostatné politické strany sú teda považované za sekundárne, nie je im umožnené získať a podieľať sa na moci. V takomto prípade nedochádza k alternácii politickej moci. V typológii monopartizmu sa však môžeme stretnúť s identifikáciou tzv. systému **predominantnej** strany. Politická strana sa tak na rozdiel od predchádzajúcej typológie nachádza v súťaživom systéme. Jedná sa teda o systém, kde ostatné politické strany môžu súťažiť o moc a zároveň predstavujú legitímnych súperov predominantnej strany. Podstatou tohto modelu je opakovaný úspech predominantnej strany získať absolútnu väčšinu kresiel v parlamente. Je nutné zdôrazniť, že volebný úspech je legitímny, na základe slobodných volieb a bez zastrašovania súperiacich strán, resp. bez manipulácie s výsledkami volieb. Ak predominantná strana stratí volebnú podporu, prestáva byť predominantnou a umožňuje politickú alternáciu. Ako príklad môžeme uviesť príklady zo Švédska a Japonska. Sociálnodemokratická robotnícka strana Švédska vládla prakticky bez prestávky od roku 1917 až do volieb v roku 2006, kedy stratila väčšinu, resp. prestala byť predominantnou. V Japonsku rovnako pol storočia dominovala Liberálno-demokratická strana vytváraním jednofarebnej vlády (Tóth, 2002). Podobné pokusy sme zaznamenali aj v podmienkach transformujúceho sa stranického systému na Slovensku. Predominantnými stranami, aj keď len dočasne boli napr. Hnutie za demokratické Slovensko ako aj Slovenská demokratická koalícia.

Systém dvoch strán, bipartizmus, predstavuje špecifický typ, nakoľko v ňom dochádza k alternácii moci medzi dvoma politickými stranami, z ktorých jedna vytvára vládu a druhá opozíciu. Systém dvoch strán však neznamená, že existujú výlučne dve strany v rámci daného politického systému. Východiskovým bodom však ostáva, že spravidla dve silné, stabilné, ideologicky protichodné sa striedajú pri moci na základe výsledkov volebného procesu. Tzv. tretie strany síce existujú, avšak z hľadiska celonárodnej podpory nie sú relevantné, resp. sa im nedarí získať dostatočný počet hlasov v národných voľbách, aby vytvorili väčšinu v parlamente a boli schopné podieľať sa vo vláde. Kritérium jednoduchej väčšiny je elementárnou podmienkou definície bipartizmu. Netreba pritom prihliadať na skutočnosť, koľko politických strán vo voľbách kandiduje. V literatúre sa môžeme stretnúť s pojmami ako systém dvoch dominantných strán, kde stranícka súťaž má podobu bipolarity (Cabada,

Kubát, 2007). Tento systém je najjednoduchšie aplikovať do prostredia Spojených štátov amerických a politickú súťaž dvoch hlavných strán – republikánov a demokratov. Okrem týchto strán v americkom politickom systéme funguje početné množstvo iných, tzv. tretích strán, avšak z hľadiska členskej základne, vnútornej organizácie, ale najmä vplyvu na celonárodnú politiku nie sú schopné presadiť sa. Naproti tomu, Republikánska, resp. Demokratická strana patria medzi najstaršie, s najväčšou členskou základňou, pôsobia navzájom ako protipóly a zjednodušene môžeme povedať, že každý Američan sa rodí ako volič jednej alebo druhej strany, čo sa spravidla ani v priebehu jeho ďalšieho života nemení.

Bipartizmus je teda možné definovať ako systém, v ktorom:

- môže existovať celé spektrum menších, tzv. tretích strán, avšak len dve strany
- majú dostatočnú štruktúru, profil, ideológiu, organizáciu a najmä volebnú podporu na dostatočné zastúpenie v parlamente, aby mali možnosť reálne vládnuť
- väčšinová strana má schopnosť vytvoriť samostatnú vládu, zatiaľ čo druhá je voči nej v opozícii
- tieto dve strany sa striedajú pri moci, kým jedna vládne, druhá vytvára opozíciu, tzv. tieňový kabinet (Heywood, 2004).

Bipartizmus je, s istými obmenami, okrem USA prítomný tiež v kolíske parlamentarizmu vo Veľkej Británii, ale aj v Kanade, Austrálii a Novom Zélande, teda v krajinách bývalého britského impéria, ktoré de facto prevzali britský model. Medzi zásadné **argumentácie výhod bipartizmu** patria najmä:

- jednostranícke zloženie vlády – tendencia k väčšej výkonnosti a stabilite
- hladký priebeh striedania strán vo vláde
- zodpovednosť vládnej strany za uskutočňovanie verejnej politiky
- dostredivosť volebnej stratégie – umiernenie fungovania politického systému
- väčšia demokratickosť v dôsledku výberu medzi dvoma odlišnými alternatívami tvorby verejnej politiky a medzi dvoma zloženiami vlády (Klíma, 1998).

Viaceré z týchto argumentov sú z teoretického hľadiska platné aj v súčasnosti, avšak už Robert Dahl v druhej polovici 20. storočia deklaroval, že v mnohých európskych a svetových demokraciách prevláda multistranícky systém a nie bipartizmus a napriek tomu krajiny vykazujú politickú stabilitu a patria medzi výkonné demokratické celky. Dahl dokonca konštatuje, že z hľadiska svojho výskytu sú systémy dvoch strán deviantné. Podľa Dahla sú teda politické systémy, ktoré sa opierajú o konkurenciu viacerých strán prirodzené a vedia najlepšie riešiť politické, sociálne a ekonomické problémy (Dahl, 1966).

Akúsi odbočku od čistého systému dvoch strán predstavuje model **dva a pol strany**. Princíp fungovania tohto stranického systému sa síce opiera o existenciu dvoch veľkých a silných strán, ale medzi nimi koexistuje menšia strana. Táto strana je síce menšia, volebne i početne, ale zdá sa byť veľmi silnou, najmä z hľadiska fungovania volebného systému, nakoľko sa ideologicky nachádza v strede osi ľavica – pravica a jej koaličný potenciál je veľmi veľký. Strana je teda akceptovateľným partnerom pre veľkú pravicovú ako aj ľavicovú stranu.

Pre **systém viacerých strán – multipartizmus** je, ako vyplýva z názvu, príznačná prítomnosť viacerých strán, ktoré súťažia o politickú moc. Jedná sa tak o súboj viac ako dvoch stranických formácií a zároveň klesá pravdepodobnosť vytvorenia jednofarebnej vlády a narastá pravdepodobnosť formovania vládnej koalície. Je však nutné poznamenať, že ani viacstranícky systém v kombinácii s pomerným volebným systémom nemôžu garantovať vznik koaličnej vlády. Jedným z najviditeľnejších príkladov môžeme nájsť aj v podmienkach Slovenskej republiky, kedy vo volebnom období 2012-2016 získala strana Smer-SD absolútnu väčšinu v parlamente a vládla tak sama. Podobných príkladov by sme v európskych podmienkach našli viac. Odhliadnuc od deviantnej reality, multistranícke systémy nevyžadujú prítomnosť silných strán. Je totiž možné, že vládu zostavuje koalícia malých strán, ktoré hľadajú v rámci vládnutia konsenzus.

Sartoriho typológia rozdeľuje systém viacerých strán na ďalšie podkategórie. Jedná sa o **umiernený pluralizmus** a **polarizovaný multipartizmus**. Systém umierneného pluralizmu tvorí akýsi medzistupeň medzi dvojstraníckym

systemom a polarizovaným viacstranickým systemom. Na základe Sartoriho argumentácie je pre tento system typická existencia troch až piatich relevantných politických strán v systéme, z čoho vychádza aj jeho samotné pomenovanie umierneného (obmedzeného) pluralizmu (Sartori, 2005). Hlavným rozdielom medzi umierneným pluralizmom a bipartizmom je vznik koalíčných vlád. Ďalším dôležitým kritériom umierneného multipartizmu je absencia odstredivých síl, teda v systéme sa nenachádzajú deštruktívne antisystemové strany. Všetky strany sú orientované dostredivo, teda na schopnosť vytvoriť vládnu koalíciu.

Polarizovaný (extrémny) multipartizmus predstavuje stranický system, v ktorom sa môžu nachádzať aj antisystemové strany, teda tie, ktoré svojou činnosťou a pôsobením znižujú legitimitu režimu. Jedná sa najmä o rôzne neofašistické strany a strany komunistického typu. Existuje predpoklad, že potenciálne víťazstvo takejto strany by pôsobilo deštruktívne voči systemu, viedlo by k zmene režimu a nielen k alternácii vlády. Zároveň, boj o podiel vo vláde má odstredivý charakter, kedy sa opozičné strany snažia pritiahnúť k sebe niektorého z partnerov koalíčnej vlády a posunúť tak mocenské ťažisko na svoju stranu. Týmto spôsobom dochádza k postupnému preskupeniu voličov z centra k extrémnym pólam (Říchová, 2012).

Sartori typológiu multipartizmu dopĺňa o **atomizovaný system**, ktorého podstatou je existencia množstva roztrieštených a rozptýlených strán, ktoré nesledujú koalíčné vytváranie vlád, ale snažia sa okupovať mocenské posty, resp. ovládnuť system ako celok. Súťaživosť strán je dovedená ad absurdum a prítomnosť takýchto systemov indikuje systemovú krízu, transformáciu alebo zmenu. Typicky sa atomizované stranické systemy v Európe vyskytovali v období po I. svetovej vojne a najmä v krajinách, ktorým chýbala demokratická skúsenosť.

Z hľadiska ideologicko-programového zamerania jednotlivých strán môžeme rozlišovať koncepciu stranických rodín spájanú s nemeckým politológom Klausom von Beyme (1985). **Stranícke rodiny** sú skupiny strán, ktoré sa výrazne odlišujú na princípe ideologickej a programovej orientácie. Beyme vychádzal z historicko-analytického prístupu výskumu strán, predovšetkým

v podmienkach západnej Európy a podarilo sa mu identifikovať dovedna **deväť rozlišujúcich straníckych rodín (tzv. *familles spirituelles*):**

1. Radikálne a liberálne strany
2. Konzervatívne strany
3. Socialistické a sociálno-demokratické strany
4. Kresťanskodemokratické strany
5. Komunistické strany
6. Agrárne strany
7. Regionálne a etnické strany
8. Extrémistické strany
9. Ekologické strany (Beyme, 1985).

Politológ Marek Rybář však vyjadruje polemiku, že výber strán je príliš schematický, pozorovaný na historických skúsenostiach historicky kreovaných strán, dominantne v západnej Európe, a zároveň vzniká problém definovateľnosti straníckych rodín v moderných podmienkach, resp. v prenesenom význame v zmysle nových straníckych typológií, nejasného stranického profilu a pod. (Rybář, 2011).

Otázky do diskusie

1. Ako je možné definovať politické strany?
2. Aký je rozdiel medzi politickou stranou, hnutím a nátlakovou skupinou?
3. Ktoré prístupy k vzniku a štúdiu politických strán rozoznávame v politológii?
4. Definujte kádrové a masové politické strany.
5. Definujte tzv. catch-all strany a kartelové strany.
6. Charakterizujte štiepne línie a konflikty v rámci historicko-konfliktnej typológie politických strán.
7. Definujte ideologické prúdy politických strán na osi ľavica – pravica.
8. Vymedzte a definujte základné funkcie politických strán v demokratických spoločnostiach.
9. Čo je to stranický systém a aké podoby straníckych systémov rozlišujeme?
10. Formulujte výhody a nevýhody bipartizmu.
11. Aké výhody a nevýhody prináša systém viacerých politických strán?
12. Definujte stranické rodiny podľa typológie Klauza von Beymeho.

3 VOĽBY A VOLEBNÉ SYSTÉMY

S volebným procesom sa stretávame v bežnom živote pomerne často. Voľby, odhliadnuc od politického pozadia, totiž patria medzi základné rozlišovacie nástroje toho, čo jednotlivec alebo kolektív považuje za dobré, lepšie, resp. zlé a horšie. Ak je možný výber z dvoch alternatív, je proces rozhodovania relatívne jednoduchší, nakoľko si zvolíme preferenciu, ktorá nám prináša väčší prospech a úžitok. Volebný proces sa však nedá zjednodušiť na voľbu čiernej a bielej, resp. dobrého a zlého, aj keď často krát počúvame magickú formulu „*voľba menšieho zla*.“ Volebný mechanizmus patrí medzi rozhodovacie mechanizmy, v rôznych formách a v rôznych štádiách ľudského života predstavujú emočný prvok, zodpovednosť, schopnosť rozhodovať a vyberať, priradiť priority a určité poradie preferencií. Azda najväčšou prekážkou každého výberu je množstvo alternatív. Ak vychádzame z teórie racionálnej voľby a agregácie preferencií jednotlivých voličov, dostaneme sa pomerne jednoducho k určitému cyklickému začarovanému kruhu, kedy nám výber z rôznych alternatív neponúka jednoznačného víťaza, resp. alternatívu, ktorá by uspokojila väčšinu zúčastnených voličov – občanov. Neustále možné kombinácie, alternatívy, narušenie pomyselného výsledkového ekvilibria patria medzi hlavné nedostatky a nevýhody pomerného, resp. zmiešaného volebného systému. Pri väčšinovej voľbe tento problém zdanlivo odpadá. Napriek tomu nemožno tvrdiť, že jeden systém je jednoznačne lepší ako ten druhý, každý prináša určité výhody a nevýhody, kompromisy, sklamanie voličov a možnosť novej alternatívy.

Z hľadiska **definície volieb** môžeme vychádzať z rôznorodosti samotných volieb a volebných systémov. Postupným procesom demokratizácie politických systémov v 20. storočí, neskôr podmieneným najmä kolapsom režimov sovietskeho typu, môžeme aj volebný systém spájať s prijatím liberálno-demokratických princípov volebných systémov, ktoré sa vyznačujú najmä všeobecným volebným právom, tajným hlasovaním a volebnou súťažou (Heywood, 2004).

Voľby teda predstavujú istý mechanizmus, prostredníctvom ktorých je možné politických aktérov legitimovať, donútiť k zodpovednosti

a presvedčiť k tomu, aby sledovali také záujmy, ktoré sú prostredníctvom volieb vyjadrené vôľou voličov.

Jedná sa teda o funkcie volieb, ktoré reflektujú prístup zdola hore: napr. výber politikov, reprezentácia záujmov, formovanie vlády, ovplyvňovanie politického procesu. Opačný prístup, zhora nadol, reflektuje funkcie ako vytvorenie legitimacy politického systému, ovplyvňovanie verejnej mienky, ale aj posilňovanie politických elít.

Z historického hľadiska však voľby nepredstavovali jediný nástroj obsadenia verejných funkcií. Oveľa častejšie sme sa mohli stretávať napr. s princípom **dedičného nároku**, ktorý je však prítomný dodnes, a to najmä v prípade hornej komory britského parlamentu (Snemovňa Lordov). Tento princíp je rovnako uplatňovaný v konštitučných monarchiách, čiže absentuje demokratický princíp výberu hlavy štátu, ale podlieha dedičstvu daného rodu.

Žreb patrí medzi ďalšie alternatívy volieb. Uplatňoval sa najmä v podmienkach aténskej demokracie, v rámci ktorej bol akceptovaný ako voľba bez prispenia ľudskej vôle. Pri žrebovaní bola dodržaná absolútna rovnosť kandidátov, akýkoľvek výsledok bol predbežne akceptovateľný. **Menovanie** je rovnako spôsob obsadenia verejnej funkcie, používa sa tiež v prípade Veľkej Británie pri menovaní doživotných lordov v Snemovni lordov. Vymenovaní sú napr. aj sudcovia Najvyššieho súdu USA prostredníctvom prezidenta USA, toto vymenovanie však podlieha schváleniu v Senáte. **Kooptáciou** je tiež možné obsadiť kreslá v danom orgáne – zvolený orgán podľa svojej vlastnej vôle doplní svojich zástupcov, napr. v prípade hornej komory parlamentu v Belgicku. **Dosadenie ex off** je metóda, ktorá sa uplatňuje z princípu zastávania inej funkcie – získanie určitej hodnosti automaticky znamená obsadenie kresla v zastupiteľskom alebo inom orgáne. **Dosadenie konkurzom** sa od menovania líši tým, že namiesto nadriadeného orgánu rozhoduje o obsadení postu ad hoc menovaná komisia. **Aklamácia** predpokladá kolektívne vyjadrenie súhlasu alebo nesúhlasu s určitým rozhodnutím. **Plebiscitom** sa vyjadruje vôľa pre alebo proti určitej alternatíve, plebiscit sa koná napríklad v prípade, ak je navrhnutý len jeden kandidát – v takom prípade sa rozhoduje v prospech alebo neprospech jednotlivca (Chytilík a kol., 2009).

3.1 Funkcie volieb

Medzi hlavné funkcie volieb môžeme zaradiť:

Výber politickej elity – v demokratických štátoch sú voľby snád' jedinou a najpoužívanejšou metódou politického výberu. Očakáva sa však, že tieto elity predstavujú politikov, ktorí majú určité schopnosti a vedomosti s vedením politickej kampane, ale aj osobnostné predpoklady stať sa spoločenskými a politickými lídrami, napr. charizmu.

Zostavenie vlády – voľby dokážu priamo vytvoriť vládu v krajinách, v ktorých volebný proces priamo určuje jej zostavenie. Typickým príkladom sú Spojené štáty americké, Francúzsko a Venezuela. V parlamentných systémoch môžu voľby takisto priamo ovplyvniť vytvorenie vlády, a to najmä v takých prípadoch, kde volebný systém umožňuje dospieť k jednoznačnej (jednofarebnej) parlamentnej väčšine. V prípade pomerného volebného systému je táto funkcia sekundárnou, nakoľko zostavenie vlády je spravidla otázkou povolebného vyjednávania a teórie tvorby koalícií.

Reprezentácia – v prípade súťaživých volieb sú tieto nástrojom reprezentácie voličských záujmov, zrkadlo preferencií obyvateľov a reprezentácia týchto záujmov. Väčšina demokratických politických systémov však neuplatňuje občianske kontrolné mechanizmy ako možnosť odvolania poslanca voličmi, preto nie je prítomná účinná možnosť ako zaistiť plnenie poslanskeho mandátu, tzv. imperatívny mandát. Jedinou možnosťou voličov je tak „potrestat“ elity v prípade ďalších volieb.

Ovplyvňovanie politickej línie – voľby majú tendenciu odkloniť radikálne alebo nepopulárne politiky, avšak pluralita a rôznorodosť politických alternatív, ktoré vzídu z volieb je príliš úzka k jednému hlavnému politickému cieľu, vízii alebo línii. Táto funkcia je však podstatná v prípade väčšinového volebného systému, ktorý umožňuje striedanie moci medzi dvomi hlavnými, prípadne viacerými platformami, ktorých politická línia je zreteľnejšia.

Výchova voličov – voliči sa prostredníctvom kampane dostávajú „pod kožu“ kandidátom ako aj stranám, majú prístup k informáciám, resp. na povrch sa dostávajú aj informácie, ktoré vedú k diskvalifikácii kandidátov. Ak však tieto informácie dokážu ovplyvniť verejnú mienku, istým spôsobom vychovávajú a informujú voličov o prípadnom zložení vlády, resp. parlamentnej väčšine.

Legitimizácia – vo všeobecnosti voľby predstavujú jediný demokratický prvok každého vládnutia, či už v demokratických režimoch, ale aj v prípade niektorých autoritatívnych systémoch, minimálne v symbolickej rovine. Voľby tak vyjadrujú súhlas, buď väčšinový alebo zisťovaný v určitom pomere s vôľou vládnúť.

Posilňovanie elít – voľby sú tiež prostriedok, ktorým môžu elity manipulovať s voličmi a ovládať ich. Je totiž možné politicky eliminovať konkurenciu, prostredníctvom cieľenej kampane, vytvárania presvedčenia medzi voličmi, teda vytvorením vôle voliča prostredníctvom politických kandidátov a strán. Tento proces však môže predstavovať ohrozenie demokracie a slobodného rozhodovania sa (Heywood, 2004: 250-251).

Ďalej môžeme vychádzať z **nasledujúcich definícií volieb**:

- voľby ako prostriedok legitimizácie politickej elity
- prijateľný prostriedok výberu politickej elity
- pokojný prostriedok pre riešenie konfliktov v spoločnosti
- voľby ako prostriedok kontroly politickej elity
- prostriedok aktivizácie voličov (Klokočka, 1991).

Blanka Říchová (2012) rozlišuje dve základné funkcie volieb:

- výber kandidátov
- výber určitého programu.

Kým výber kandidátov a obsadenie čo najväčšieho možného počtu kresiel v danom orgáne je doménou anglosaskej literatúry (office-seeking), výber určitého programu (policy-seeking) je zas typickým pre európske demokracie. Volebný akt sa tak môže rozumieť ako striktné technický parameter a spôsob ustanovenia zástupcov alebo ako vyjadrenie a požiadavka realizácie určitej idey, programu.

3.2 Volebné právo

Volebné právo definuje oprávnených voličov, ktorým je umožnené hlasovať a sú ním tiež upravené podmienky hlasovania. Volebný systém je špecifický

spôsob, na základe ktorého je voličov hlas prevedený do konkrétnej podoby voleného orgánu (Říchová, 2012).

Volebné práva sú súčasťou demokratických ústav a bližšie špecifikované v konkrétnych predpisoch – volebných zákonoch. Na svete však neexistuje medzinárodný právny dokument, ktorý by nejakým spôsobom definoval slobodné voľby a všetky ich parametre. Medzinárodné ľudsko-právne dohovory však definujú, že každý občan má mať právo a možnosť bez akýchkoľvek rozdielov a neodôvodnených obmedzení podieľať sa prostredníctvom slobodne volených zástupcov na vedení verejných vecí. Na Slovensku sú volebné práva upravené prostredníctvom Zákona č. 180/2014 Z.z. o podmienkach výkonu volebného práva. Tento zákon upravuje podmienky výkonu volebného práva a organizáciu volieb pri všetkých typoch volieb na Slovensku.

Volebný cenzus je vyjadrením podmienky, ktorú musí volič spĺňať, aby sa mohol zúčastniť volebného procesu. Istým spôsobom definuje a vyjadruje volebné právo. V minulosti sme sa mohli stretnúť s majetkovým, resp. daňovým cenzom, sociálnou triedou, pohlavím, rasou, náboženstvom, vzdelaním a inými obmedzeniami. V súčasnosti sa uplatňujú len dva cenzusy, a sice vek a občianstvo.

Medzi základné parametre volebného práva patria zásady ako všeobecnosť, rovnosť, priamosť a tajnosť hlasovania.

Všeobecnosť volebného práva možno datovať do obdobia Veľkej Francúzskej revolúcie, kedy sa v roku 1789 konali prvé všeobecné voľby. Prostredníctvom nich sa však nevolili samotní poslanci, ale volitelia, ktorí boli poverení zvoliť zástupcov tretích stavov. Neskoršia ústava však všeobecné volebné právo zrušila a nariadila tzv. daňový cenzus, na základe ktorého boli oprávnení voliť len občania, ktorí odvádzali dane v určitej výške, čiže cenzus znamenal prístup k voľbám len pre majetných občanov. Rôznorodé obmedzenia všeobecného volebného práva sú prítomné v celej histórii moderných štátov. Samozrejme, ani v antickom období nebolo umožnené voliť univerzálne, z volebného procesu boli vyradení napr. otroci a ženy. Rovnako v podmienkach Spojených štátov amerických neplatili univerzálne podmienky pre voličov – až ústavné dodatky na konci 19., resp. 20. storočia zrušili popierať volebné právo z rasových dôvodov, prípadne kvôli farbe pleti. Volebné práva žien boli v USA uzákonené až po výraznom tlaku žien (sufražetky) v období počas I. svetovej

vojny, keď americkí mladíci boli povolaní narukovať do armády a zúčastniť sa tak bojov v Európe. Zrovnoprávnenie afro-amerického obyvateľstva sa však dostavilo až v rokoch 1964-1966, najmä počas pôsobenia duchovného otca rovnoprávnosti, Martina Luthera Kinga. Postupné zásadné rozširovanie volebných práv smerom k splneniu podmienky všeobecnosti zaznamenávame najmä v 20. storočí (v Československu od roku 1920).

Z hľadiska rozlíšenia, kto môže voliť a kto môže byť zvolený, rozoznávame aktívne a pasívne volebné právo. **Aktívne volebné právo** vyjadruje oprávnenosť občanov zúčastniť sa volebného aktu a svojím hlasom sa podieľať na kreovaní zastupiteľského orgánu. Istým variáciám môže podliehať vekové ohraničenie aktívneho volebného práva – na Slovensku je zákonom ustanovené dovŕšenie 18 rokov života. Prekážkou práva voliť na Slovensku je:

- a) zákonom ustanovené obmedzenie osobnej slobody z dôvodov ochrany verejného zdravia,
- b) výkon trestu odňatia slobody uložený za spáchanie obzvlášť závažného zločinu,
- c) pozbavenie spôsobilosti na právne úkony (Zákon č. 180/2014 Z.z.).

Pasívne volebné právo označuje právo kandidovať a byť zvolený. Pasívne volebné právo je veľmi špecifické a v rôznych prípadoch sa výrazne odlišuje. Napr. kandidát na prezidenta musí na Slovensku spĺňať dosiahnutie veku 40 rokov, kým v USA je to 35 rokov. Kandidát na poslanca do Národnej rady Slovenskej republiky musí dovŕšiť 21 rokov, kým v USA kandidát na poslanca v Snemovni reprezentantov musí mať aspoň 25 rokov a v Senáte dokonca 30 rokov. Navyše, v niektorých prípadoch voľby hlavy štátu musí kandidát spĺňať aj ďalšie kritériá ako napr. občianstvo krajiny získané narodením (USA, Litva, Lotyšsko, ...). **Prekážkou práva byť volený na Slovensku je:**

- výkon trestu odňatia slobody,
- právoplatné odsúdenie za úmyselný trestný čin, ak odsúdenie nebolo zahladené,
- pozbavenie spôsobilosti na právne úkony (Zákon č. 180/2014 Z.z.).

Rovnosť volebného práva vyjadruje demokratickú požiadavku rovnakej váhy a dôležitosti každého jedného hlasu. V praxi je však táto požiadavka nerealizovateľná pri všetkých spôsoboch obsadzovania kresiel, nakoľko nie je možné vymedziť dokonale rovnaké volebné obvody a rôznu váhu bude mať hlas pre úspešného a neúspešného kandidáta. Vymedzenie hraníc volebných obvodov a obmedzenie možnosti manipulácie s volebnými výsledkami prostredníctvom nich sa nazýva **gerrymandering**. Zmena hraníc volebných obvodov môže favorizovať určitého kandidáta a zaistiť mu tak volebné víťazstvo. Takouto úpravou je možné vyhrať voľby ešte predtým, než sa vôbec pristúpi k hlasovaniu. Z hľadiska nerovnosti volebného práva môže teda nastať rozdelenie voličov do niekoľkých skupín s výraznými rozdielmi v počte voličov pripadajúcich na jedného poslanca, resp. pridelenie viac hlasov určitým skupinám voličov. Tieto prvky však už v moderných demokratických systémoch nie sú prítomné v takej miere ako v minulosti, resp. podobné pokusy sú predmetom ostrej kritiky z hľadiska politickej manipulácie.

Tajnosť volebného práva predstavuje elementárne zabezpečenie slobody rozhodovania sa a demokratický princíp vyjadrenia vôle občana bez toho, aby niesol akúkoľvek neprijateľnú zodpovednosť za svoje rozhodnutie a voľbu. Garancia anonymity hlasovania predpokladá, že sa nedá vystopovať, ako konkrétny občan hlasoval. Historicky prvé tajné voľby však prebehli a v roku 1789 vo Francúzsku a to prostredníctvom nepriamych volieb, kedy na základe verejnej voľby zástupcov voličov samotní volitelia uskutočnili tajnú voľbu poslancov generálnych stavov. V súčasnosti je požiadavka konania tajných volieb samozrejmosťou a je súčasťou volebných zákonov samotných.

Posledným princípom je **priamosť hlasovania**. Demokratický systém by mal umožňovať voliť svojich zástupcov priamym spôsobom, bez interakcie alebo sprostredkovania iným účastníkom volebného procesu. Je však nutné podotknúť, že táto požiadavka sa spravidla vzťahuje na voľby do dolnej komory parlamentu, nakoľko rôzne horné komory môžu byť volené nepriamo, resp. zástupcovia sú dosadzovaní iným spôsobom. Dokonca zrejme najsledovanejší proces v podobe volieb amerického prezidenta predstavuje formu nepriamej voľby, kedy voliči najprv volia tzv. Kolégium voliteľov, ktorí na základe mandátu od voličov odovzdávajú svoje hlasy prezidentským kandidátom za jednotlivé členské štáty USA.

V súčasnosti môžeme medzi ďalšie parametre, resp. alternatívne spôsoby hlasovania zaradiť najmä **elektronické voľby** (elektronické hlasovanie). Zavádzanie tejto formy hlasovania môžeme definovať ako snahu zjednodušiť prístup k hlasovaniu aj občanom krajiny, ktorí žijú dlhodobo v zahraničí, alebo ako spôsob posilnenia volebnej účasti, nakoľko sme svedkami znižovania volebnej účasti naprieč európskymi krajinami. V neprospech tejto alternatívy však hovoria najmä bezpečnosť a zabezpečenie volebného procesu vrátane organizácie volieb, diskriminácia technicky nezdatných obyvateľov, ohrozenie požiadavky tajnosti volieb, rovnosti hlasu, resp. zneužitie hlasovacieho práva. Narastajúca popularita elektronického hlasovania bola zaznamenaná najmä v krajinách ako Estónsko a Švajčiarsko, takisto v prípade lokálnych volieb v Kanade, resp. v straníckych primárkach v USA a Francúzsku. Je zrejmé, že výrazné pokroky sa podarili najmä v krajinách s relatívne malým počtom obyvateľov (Estónsko), v rámci ktorých prebehli prvé národné elektronické voľby v roku 2007. Existujú viaceré štúdie a výskumy realizácie elektronických volieb aj v podmienkach strednej Európy, avšak tieto naznačujú, že elektronizácia volebného procesu je dominantne obľúbená najmä pri mládeži, resp. tento spôsob preferujú predovšetkým mladí a technicky zdatní občania, zároveň však vyjadrujú obavy z technického zabezpečenia a možnosti tzv. hackerských útokov a manipulácie s výsledkami volieb.

3.3 Typológia a definície volebných systémov

V tejto časti si priblížime základnú dichotómiu medzi jednotlivými volebnými technikami, t.j. konštrukciu volebného systému, z akých komponentov sa skladá a na základe akých princípov sa určujú výsledky volieb. Z teoretického hľadiska sa volebné systémy delia na relatívne nekončiacie množstvo rôznych kombinácií, používajú sa teda rôzne techniky ako prostredníctvom volieb možno preniesť vôľu voliča voči volenému orgánu alebo kandidátovi. Medzi najzákladnejšie volebné systémy môžeme preto zaradiť:

- **Väčšinový volebný systém**
- **Proporčný (pomerný) volebný systém**
- **Zmiešaný (kombinovaný) volebný systém**

Základným rozlišovacím kritériom, ktoré umožňuje posúdiť jednotlivé typy volebných techník predstavuje najmä spôsob, akým sú jednotlivé hlasy občanov - voličov prepočítané na mandáty, teda systém väčšinový alebo pomerný. Rovnako je dôležité poznať veľkosť volebného obvodu, v rámci ktorého sa mandáty prerozdeľujú. Rozlišujeme tak jednomandátové, resp. viacmandátové volebné obvody. Ďalším funkčným kritériom je otázka možnosti voliča ovplyvniť, resp. neovplyvniť zvolenie konkrétneho kandidáta (Říchová, 2012).

3.3.1. Väčšinový volebný systém

Podstatou tohto historicky najstaršieho volebného systému je princíp získania mandátu, resp. mandátov len pre víťazného kandidáta alebo politickú stranu. Kandidát, resp. strana získava vo volebnom obvode stanovenú väčšinu hlasov, na základe čoho obsadzuje všetky mandáty, o ktoré sa v danom obvode súťaží. Volebné obvody sú spravidla jednomandátové, t.j. obsadzuje sa v danom volebnom obvode len jeden mandát. V praxi sa však môžeme stretnúť aj s viacmandátovými obvodmi, prípadne ich kombináciou. Principiálnou podstatou väčšinového volebného systému je skutočnosť, že víťaz berie všetko, zatiaľ čo ostatní kandidáti nezískavajú žiaden mandát, aj v prípade, ak volebný rozdiel činí jediný hlas.

V prípade väčšinových systémov je rozhodujúci princíp získanej väčšiny. Väčšinový volebný systém **jednoduchej väčšiny** predstavuje najjednoduchšiu volebnú techniku, pretože mandát získava ten kandidát, ktorý v danom obvode získa najviac hlasov. Nie je vôbec podstatné, aký počet hlasov je medzi prvým a druhým miestom, môže nastať teda situácia, kedy voľby rozhoduje jediný hlas. Pri systéme jednoduchej (relatívnej) väčšiny voľby prebiehajú v jednomandátových volebných obvodoch v rámci jedného kola. Tento systém sa zvykne označovať ako systém prvého v cieli – *first past the post*, nakoľko víťazom sa stáva len ten kandidát, ktorý získal viac hlasov. Môže tak nastať situácia, že mandát získava kandidát, ktorému sa podarilo získať rádovo menej ako 50% hlasov, často krát na úrovni 20%-30%. Týmto spôsobom sa spravidla obsadzujú parlamenty krajín ako je Veľká Británia, USA, resp. primátori miest a starostovia obcí.

Volebný systém **absolútnej väčšiny** je založený na princípe dosiahnutia absolútnej väčšiny hlasov (50% + 1 hlas). Volebné obvody sú prevažne jednomandátové a spravidla sa voľby konajú v dvoch kolách. Nastáva teda situácia, že pri viacerých kandidátoch ani jeden z nich nezíska požadovanú absolútnu väčšinu v prvom kole. V takom prípade sa odohrá druhé kolo, ktoré sa uskutočňuje s časovým odstupom a v rámci neho sa zvoleným kandidátom stáva ten, ktorý získa väčšinu hlasov. Ak sa však vyžaduje absolútna väčšina hlasov aj v druhom kole, do tohto kola postupujú len dvaja najúspešnejší kandidáti z prvého kola. Vo volebnom systéme absolútnej väčšiny sa len zriedkakedy podarí zvoliť kandidáta v prvom kole, preto sa vo väčšine prípadov koná druhé kolo. Špecifické druhé kolo sa koná napr. v prezidentských voľbách vo Francúzsku, kedy sa do druhého kola dostáva každý kandidát, ktorý v prvom kole získal minimálne 12,5% hlasov. Takýto postup sa nazýva ako otvorené druhé kolo (Cabada, Kubát, 2007). Požiadavka absolútnej väčšiny sa najčastejšie uplatňuje práve v prípade prezidentských volieb, podobnú úpravu s predpokladom dvoch kôl pozná aj volebný zákon na post prezidenta na Slovensku.

Menej známou a menej používanou technikou je volebný systém **alternatívneho hlasovania**. Tento systém sa uplatňuje v Austrálii pri voľbách do dolnej snemovne federálneho parlamentu. Jedná sa o volebný systém absolútnej väčšiny v jednomandátových volebných obvodoch, kde voliči majú možnosť prideliť určitú preferenciu jednotlivým kandidátom. Volič môže prideliť toľko preferenčných hlasov, koľko je kandidátov, avšak môže sa rozhodnúť prideliť len jednu. V rámci obvodu sa víťazom stáva kandidát, ktorý získal absolútnu väčšinu sčítaných prvých preferencií. Ak v prvom kole nie je známy víťaz, dochádza k výmazu kandidáta s najmenším počtom prvých preferencií, ktoré sú následne prerozdelené medzi ostatných kandidátov na základe poradia druhých preferencií. Tento proces je možné opakovať až do získania absolútnej väčšiny preferenčného hlasovania jedného z kandidátov. Niektorí autori sa prikláňajú k tejto podobe volebného systému, najmä z dôvodov bližšieho prístupu voličov voči kandidátom a hľadania absolútnej preferencie voči kandidátom.

Blanka Říchová (2012) vo svojej publikácii uvádza ďalšie väčšinové techniky:

Princíp obmedzeného hlasovania, v ktorom volič disponuje menším počtom hlasov, než je počet obsadzovaných mandátov vo viacmandátových obvodoch. Volič má možnosť rozdeliť viac ako jeden hlas medzi kandidátov, avšak počet hlasov je menší než počet kandidátov. Tento spôsob obmedzuje vplyv veľkých politických strán a dáva tiež šancu menším.

Princíp blokového hlasovania, ktorý posilňuje proporcionalitu výsledkov s ohľadom na menšinové skupiny; charakter hlasovania môže byť založený na princípe príslušnosti k určitej etnickej kategórii.

Princíp kumulatívneho hlasovania, v ktorom má volič toľko hlasov, koľko sa obsadzuje mandátov. Hlasy môže rozdeliť medzi kandidátov alebo ich všetky prideliť jednému kandidátovi (kumulácia), čím posilňuje daného kandidáta.

3.3.2 Pomerný volebný systém

Hlavným rozdielom medzi väčšinovým a pomerným volebným systémom je princíp prerozdelenia hlasov medzi kandidátov na základe volebných výsledkov. V prípade pomerného volebného systému sa jedná o dosiahnutie určitej rovnováhy medzi získanými hlasmi a obsadenými mandátmi. Jedná sa teda o pomer medzi percentuálnym ziskom voličských hlasov vo vzťahu k prideleniu mandátov. V súčasnosti sa jedná o najrozšírenejší spôsob obsadzovania verejných funkcií, predovšetkým v európskych podmienkach. Pomerné volebné systémy ponúkajú veľkú množinu rôznych matematických modelov a spôsobov prepočítania voličských hlasov na mandáty, čo do istej miery sťažuje ich štúdium. Ide o princíp, kedy pridelenie mandátov má čo najviac odrážať volebnú podporu, eliminuje tak možnosť vzniku zbytočných hlasov pre neúspešného kandidáta v prípade väčšinového systému. Ďalším argumentom pre pomerný volebný systém môže byť ochrana menšín a ich záujmov. V prípade pomerného volebného systému je totiž možné vytvoriť zastupiteľské orgány prostredníctvom čo najvernejšej reprezentácie rôznorodých názorov a záujmov prakticky všetkých členov spoločnosti (Říchová, 2012).

Pomerný volebný systém sa uplatňuje výlučne vo viacmandátových volebných obvodoch. Pre získanie mandátu teda nepostačuje len jednoduché sčítanie odovzdaných hlasov v prospech jednotlivých kandidátov, ale je nevyhnutné aplikovať rôzne metódy a techniky prepočítania hlasov na jednotlivé mandáty.

Zisk mandátov je tiež podmienený tým, aby kandidujúci subjekt prekonal stanovený **volebný prah**, resp. **volebnú klauzulu**. Táto sa môže v jednotlivých krajinách a typoch volieb výrazne líšiť, povedzme od 1% do 10%. Tento pomer vyjadruje potrebný percentuálne vyjadrený počet hlasov, aby sa subjekt prepracoval k zisku aspoň jedného mandátu vo volenom orgáne.

Najrozšírenejšou kategóriou pomerných volebných systémov je volebný systém **kandidátnych listín**. Jeho podstata spočíva v zostavení kandidátnych listín politických strán, ktoré neumožňujú kandidovať jednotlivcom, len politickým stranám alebo hnutiam. Táto kategória môže byť rozdelená na otvorené (vol'né), resp. uzavreté (pevné, viazané) kandidátne listiny. V prípade otvorenej kandidátnej listiny je možnosť voličov ovplyvniť uvedené poradie kandidátov. Naopak, v prípade uzavretej kandidátnej listiny nemá volič možnosť zasiahnuť do poradia kandidátov.

V prípade systému **jedného prenosného hlasu** má volič možnosť voliť namiesto zoznamov a kandidátnych listín politických strán priamo individuálnych kandidátov. Jedná sa o relatívne kontroverzný systém, nakoľko ho nie je možné jednoznačne zaradiť k žiadnemu zo základných typov volebných systémov. Voľby sa konajú vo viacmandátových volebných obvodoch, volič disponuje jedným hlasom, avšak môže na hlasovacím lístku prideliť preferencie jednotlivým kandidátom bez ohľadu na ich stranícku príslušnosť. Volič tak čísluje kandidátov na základe sympatií a udeľuje také množstvo preferencií, koľko mandátov sa v danom obvode volí. Hlas odovzdaný konkrétnemu kandidátovi automaticky neznamená hlas pre politickú stranu, za ktorú jednotlivec kandiduje. Táto technika kombinuje prvky väčšinového hlasovania pre jednotlivých kandidátov a zároveň pomernú voľbu. Núti tiež voličov zohľadňovať kvality kandidátov bez ohľadu na ich stranícku príslušnosť (Cabada, Kubát, 2007).

Spôsob prerozdelenia získaných hlasov na mandáty sa zvykne nazývať aj volebná formula. V praxi rozoznávame dva základné varianty, a síce (prevzaté podľa Horváth, 2005):

- **volebné kvóty**

- **volební delitelia**

System volebných kvót predstavuje techniku stanovenia minimálneho počtu získaných hlasov pre obsadenie jedného mandátu politickou stranou. Celkový počet všetkých odovzdaných hlasov sa delí počtom prideloovaných mandátov.

Pri *volebných kvótach* (vo volebných zákonoch označované aj ako volebné čísla) budeme používať symbol Q pre kvótu, symbol H pre celkový počet odovzdaných platných hlasov a symbol M pre počet mandátov.

- **Hareova metóda (metóda Thomasa Hare)**

Predstavuje pôvodný a najjednoduchší typ metódy, pri ktorom sa **vydelí celkový počet hlasov pre všetky strany počtom prideloovaných mandátov**.

Číslo, ktoré vyjde, predstavuje počet hlasov, ktorý je potrebný na získanie jedného mandátu: $Q = H / M$

Modelový príklad:

Vo volebnom obvode bolo odovzdaných 250 000 hlasov a má sa v ňom rozdeliť 9 mandátov medzi 4 politické strany A, B, C, D

Kvótu vypočítame podľa vzorca $Q = H / M$

$$Q = 250\,000 / 9$$

Volebné číslo Q je 27 778

Strana A: 95 500 hlasov: 27 778 = 3 mandáty (zvyšok 12 166)

Strana B: 5 500 hlasov: 27 778 = 0 mandátov (zvyšok 5 500)

Strana C: 28 000 hlasov: 27 778 = 1 mandát (zvyšok 222)

Strana D: 121 000 hlasov: 27 778 = 4 mandáty (zvyšok 9 888)

Celkovo bolo rozdelených 8 mandátov, 1 mandát sa bude prerozdeľovať v druhom skrutíniu. Strana získava toľko mandátov, koľkokrát sa celá kvóta nachádza v počte získaných hlasov. Hlavným negatívom je skutočnosť, že sa nikdy nepodarí rozdeliť všetky mandáty a pomerne ich vysoký počet musí byť prerozdeľovaný v ďalších kolách.

- **Hagenbach-Bischoffova metóda**

Ide o upravenú verziu Hareovej metódy, ktorej cieľom bolo zmenšiť jej zostatkové hlasy. To je docielené tak, že **ku skutočnému počtu mandátov sa pridá jeden, podľa vzorca: $Q = H / M + 1$**

Modelový príklad:

Vo volebnom kraji bolo odovzdaných 10 000 hlasov a má sa obsadiť 5 mandátov medzi 3 politické strany A, B a C

Volebné číslo vypočítame podľa vzorca $Q = H / M + 1$

Volebné číslo Q je 1667

Strana A: 5 500 hlasov: $1\ 667 = 3$ mandáty (zvyšok 449)

Strana B: 500 hlasov: $1\ 667 = 0$ mandátov (zvyšok 500)

Strana C: 4 000 hlasov: $1\ 667 = 2$ mandáty (zvyšok 222)

V tomto prípade bolo rozdelených všetkých 5 mandátov. Ak by zostal napríklad 1 mandát, pokračovalo by sa opäť podľa Hagenbach-Bischoffovej metódy tak, že sa počet hlasov pre jednotlivé strany delí počtom mandátov tejto strany zväčšeným o jednu. Zostávajúci mandát by získala tá strana, ktorá by mala najväčší podiel.

- **kvóta Imperiali**

Ide o upravenú verziu Hagenbach-Bischoffovej metódy, v ktorej sa **menovateľ (počet mandátov) zväčší o číslo 2. Volebné číslo vypočítame podľa vzorca:**

$$Q = H / M + 2$$

Pri tomto výpočte reálne hrozí možnosť, že by sa rozdelilo viac mandátov ako je k dispozícii, čo by znemožnilo prerozdeliť mandáty. Preto sa používa v prípadoch, ak kandiduje veľké množstvo politických strán v rámci veľmi proporčného systému, ktorý nemá účinné mechanizmy proti malým stranám (používala sa v Taliansku). Táto metóda sa považuje za najmenej proporčnú kvótu.

- **Droopova metóda**

Táto metóda je variáciou Hagenbach-Bischoffovho vzorca a **je postavená ako najnižšia kvóta, na základe ktorej sa prideluje mandát.** Ide o zabránenie teoretickej možnosti z Hagenbach-Bischoffovovej metódy, že by sa rozdelil jeden mandát navyše.

$$Q = (H / M + 1) + 1$$

Modelový príklad:

Vo volebnom kraji bolo odovzdaných 20 000 hlasov a má sa obsadiť 5 mandátov medzi 3 politické strany A, B a C

Volebné číslo vypočítame podľa vzorca $Q = (H / M + 1) + 1$

Volebné číslo Q je 1667

Strana A: 5 500 hlasov: 1 667 = 3 mandáty (zvyšok 449)

Strana B: 500 hlasov: 1 667 = 0 mandátov (zvyšok 500)

Strana C: 4 000 hlasov: 1 667 = 2 mandáty (zvyšok 222)

- **Hare - Niemeyerova formula**

Aj v tomto prípade ide o úpravu Hareovej formuly. Na rozdiel od nej nevypočítava sa ňou kvóta, ale **priamo mandáty a to pre každú politickú stranu zvlášť: $m = h \times (M / H)$**

symboly „m, h“ sú hodnotami jednotlivkej politickej strany

Metódy prerozdelenia neobsadených mandátov

V prípade, že zostanú neobsadené mandáty (v niektorých prípadoch k tomuto scenáru nemusí vôbec prísť – vid' príklady úplného rozdelenia hlasov), používajú sa dva typy postupov podľa toho, či prebiehajú na:

- úrovni toho istého obvodu,
- alebo na vyššej úrovni volebných obvodov.

V rámci toho istého obvodu poznáme dve metódy:

metóda najvyšších zostatkov – mandáty, ktoré sa neobsadili v prvom kole prerozdelenia, získajú tie strany, ktoré majú najvyšší počet zostatkových hlasov. Tento princíp môže napomáhať malým stranám v menších obvodoch

metóda najvyšších priemerov – neobsadené mandáty získajú strany s najvyšším priemerom hlasov pripadajúcim na nasledujúci aktuálne rozdeľovaný mandát. Po každom rozdelení mandátu je potrebné vypočítať danej strane nový priemer. V tejto forme rozdeľovania môže strana získať aj viac ako jeden mandát (čo nie je možné pri metóde najvyšších zostatkov).

Metódy na vyššom stupni volebných obvodov:

Nepridelené mandáty a niekedy aj zostatkové hlasy sú prerozdelené v ďalšom skrutíniu na vyššej úrovni. Pri tom je možné použiť viaceré metódy. Obsadzovanie mandátov sa môže uskutočniť vo viacerých kolách (skrutíniách) a viacerými metodikami (volebný deliteľ, najvyšší priemer, najvyšší zostatok).

Systém volebných deliteľov patrí medzi najpoužívanejšie matematické spôsoby pridelovania mandátov. Výhoda je badateľná v tom, že nedochádza k problémom so zostatkovými mandátmi. Volebné zisky sa totiž delia radom

čísel, pričom každý systém volebných deliteľov využíva iný rad čísel. Najzákladnejšou metódou je využitie d'Hondtovho deliteľa, od ktorého sú odvodené všetky ostatné delitele:

- **d'Hondtova metóda** je značovaná aj ako metóda najvyššieho priemeru. Vychádza zo zásady, že je nespravodlivé, aby strana získala mandát skôr, ako má nižší priemerný počet hlasov na jeden mandát ako iná strana. Počet platných hlasov každej strany je vydelený postupne radom čísel od 1 (2, 3,...) Zo všetkých podielov je vybraných toľko najvyšších, koľko mandátov sa rozdeľuje
$$Q = H / n \quad (n=1, 2, 3, \dots)$$
- **upravená d'Hondtova metóda**- obmena spočíva v tom, že prvé číslo D'Hondtovej metódy (1) je nahradené číslom 1,42 - ostatné čísla zostávajú nemenné (2, 3, 4,...)
$$Q = H / n \quad (n=1,4; 2; 3; \dots)$$
- **Sainte-Laguëova metóda**
Model používa v menovateli rad nepárnych čísel (1, 3, 5, ...), ostatné zostáva podobné ako v prípade d'Hondtovej metódy
$$Q = H / n \quad (n=1, 3, 5, \dots)$$

V tomto teoretickom modeli sú znevýhodnené veľké politické strany na úkor malých.
- **upravená Sainte-Laguëova metóda**
Obdobne ako pri modifikovaní D'Hondtovej metódy sa upravuje iba prvé číslo v rade, ktorý začína 1,4
$$Q = H / n \quad (n=1,4; 3; 5; \dots)$$

Znevýhodnené sú malé strany pri získavaní prvého mandátu, zvýhodnené sú stredne veľké strany, čo sa prejavuje predovšetkým v malých obvodoch.
- **Imperialiho volebné delitele**
Rad čísiel začína dvojkou, čím sa zvýhodňujú veľké strany, najmenej výhodný je pre malé strany
$$Q = H / n \quad (n=2, 3, 4, \dots)$$
- **Dánsky deliteľ**
Rad čísel je postavený tak, že je stupňovaný vždy o tri celé čísla. Najvýhodnejší je pre malé strany a najviac strácajú veľké strany

$$Q = H / n \quad (n=1, 4, 7, 10, \dots)$$

3.3.3 Zmiešaný volebný systém

Azda najjednoduchšie je zmiešaný volebný systém definovateľný ako **kombinácia väčšinovej a pomernej volebnej techniky hlasovania, ktorá umožňuje kombináciu pomernej a väčšinovej reprezentácie voličov**. Tento systém tak kombinuje prvky predchádzajúcich dvoch volebných systémov, vrátane všetkých aspektov. Kombinácia prvkov dvoch odlišných volebných systémov však musí odrážať určitý pomer, t.j. odlišným spôsobom sa má voliť minimálne 5% mandátov.

Medzi hlavné charakteristiky zmiešaného volebného systému patrí počet hlasov pre voliča – volič volí spravidla prostredníctvom dvoch hlasov; jeden odovzdáva vo voľbách do časti orgánu, ktorá je kreovaná pomerne, ďalší hlas udeľuje prostredníctvom väčšinovej voľby. Vzájomný vzťah medzi pomerne a väčšinovo volenou časťou zastupiteľského orgánu podmieňuje del'bu na **dve základné skupiny zmiešaných volebných systémov**:

Volebný systém závislej kombinácie (obe časti sú na sebe závislé, t.j. dochádza k vyrovnávaniu rozdielov, resp. kompenzácií medzi pomerne a väčšinovo volenou časťou orgánu).

Volebný systém nezávislej kombinácie (obe časti sú v rámci volebného systému na sebe úplne nezávislé).

Zmiešaný volebný systém závislej kombinácie možno rozdeliť na:

- **Vyrovňavajúci zmiešaný volebný systém** – zmyslom je vyrovnávanie strát väčšinového volebného systému pomerným hlasovaním. V praktickej rovine sa uplatnil v Nemecku a v niektorých variáciách sa s ním stretávame aj v iných častiach sveta.
- **Podmienený zmiešaný volebný systém** – v teoretickej rovine sa uplatňuje obdobne ako vyrovnávajúci volebný systém s tým rozdielom, že sa prihliada na výsledky z časti získanej väčšinovým typom hlasovania a v niektorých špecifických prípadoch sa nemusí uplatniť vôbec.
- **Superzmiešaný volebný systém** – známy aj ako maďarský model – je v ňom zahrnutý viac ako jeden spôsob kombinácie väčšinovej a pomernej

časti. Maďarský model je kombináciou relatívneho a absolútneho väčšinového princípu, regionálnych a celoštátnych straníckych listín, prepočítavania zvyškových mandátov, z jednomandátových obvodov i regionálnych straníckych listín (Horváth, 2005).

Zmiešaný volebný systém nezávislej kombinácie možno rozdeliť na:

- **koexistenčný zmiešaný volebný systém** – popri sebe koexistujú dva volebné systémy (väčšinový a pomerný) – časť mandátov sa obsadzuje jedným typom, časť druhým typom
- **navrstvujúci zmiešaný volebný systém** – oproti koexistenčnej variante ide o rozšírený spôsob hlasovania – voliči majú dva hlasy, každý z nich sa uplatňuje iným systémom (väčšinový a pomerný). V princípe ide o uplatnenie dvoch typov volebných systémov a dvoch druhov volebných obvodov, ktoré sa súčasne uplatňujú v rámci krajiny
- **fúzny zmiešaný volebný systém** - v rámci volebného obvodu sa uplatňujú dva základné typy volebných systémov (väčšinový a pomerný). Časť mandátov je volená väčšinovo, časť pomerne, to všetko v rámci daného volebného obvodu. Tento systém je veľmi ojedinelý (Horváth, 2005)

Francúzsky politológ M. Duverger vypracoval v 50. rokoch 20. storočia špecifickú formuláciu vzťahov medzi straníckym a volebným systémom (Duverger, 1951; 1954). Podľa autora je totiž dynamika súťaživých modelov závislá na dostredivosti a politickom dualizme, kedy si voliči volia preferenciu medzi dvoma alternatívami. Duverger sa preto domnieval, že systém politických strán je do istej miery závislý na použitom volebnom systéme. Duverger preto formuluje tri zásadné východiská, v súčasnosti považované za tzv. **Duvergerove sociologické zákony**:

- **pomerný volebný systém** vytvára predpoklad stranického systému viac ako dvoch politických strán (**multipartizmus**), v ktorom sú strany etablované, stabilné, nezávislé a neprichádza k pravidelnej straníckej obmene

- **dvojkoľový väčšinový systém**, resp. systém absolútnej väčšiny vytvára predpoklad stranického systému viac ako dvoch strán (**umiernený pluralizmus**), v ktorom sú strany pružné, závislé a relatívne stabilné
- **väčšinový systém relatívnej väčšiny** vytvára predpoklad stranického systému dvoch politických strán, teda **bipartizmus**, v ktorom sa veľké, nezávislé strany striedajú pri moci

Duvergerove zákony dlho patrili medzi prijateľné a racionálne zdôvodnenie vzťahu systémov politických strán a volebných pravidiel, napriek tomu sám Duverger začal postupne svoje tézy spochybňovať. Medzi hlavnú kritiku patrí najmä absencia empirických výskumov volebných systémov a volebných techník naprieč jednotlivými krajinami, tým pádom nie je možné jednoznačne určiť zákonitosť vzťahu medzi konkrétnym volebným a stranickým systémom. G. Sartori sa pokúsil o najkomplexnejšie prepracovanie Duvergerových sociologických zákonov – jednak oceňuje prínos takejto typológie, na druhú stranu vyčíta jednoduchosť, vágnosť a neurčitosť typológie. **Sartori preto predpokladá, že:**

- jednkoľový systém relatívnej väčšiny nedokáže sám o sebe vytvoriť celonárodný bipartizmus, ak nie je stranický systém dostatočne štruktúrovaný a pokiaľ voličské menšiny nie sú koncentrované. Všade tam, kde je dvojstranický formát už zavedený, pôsobí relatívne väčšinový systém ako brzda a má zmrazujúci účinok.
- Jednkoľový systém relatívnej väčšiny vytvorí v dlhodobej perspektíve bipartizmus, ak sú splnené dve podmienky: stranický systém je štruktúrovaný a zároveň tá časť voličov, ktorá odoláva každému tlaku volebného systému bude rozptýlená po všetkých volebných obvodoch v počte, ktoré nedokážu získať relatívnu väčšinu.
- Dvojstranický formát je nemožný (bez ohľadu na volebný systém), ak sú rasové, jazykové, ideologicky odcudzené, záujmovo uzamknuté alebo z iných dôvodov odolávajúce menšiny sústredené v počte dostatočnom k získaniu relatívnej väčšiny v určitých volebných obvodoch. V takom prípade je účinok väčšinového volebného systému reduktívny v prípade tretích strán, ktoré nereprezentujú tieto odolávajúce menšiny.
- Reduktívny účinok majú tiež systémy pomerného zastúpenia, úmerne svojej neproporcionalite, najmä v prípade malých obvodoch. V takých

podmienkach bude aj pomerný systém eliminovať menšie strany, nakoľko sú ich voliči rozptýlení po všetkých volebných obvodoch (Sartori, 2011).

Otázky do diskusie

1. Definujte pojem voľby a alternatívy volebného mechanizmu.
2. Aké hlavné funkcie volieb poznáme?
3. Čo je to volebné právo a aké hlavné premenné uplatňuje?
4. Aký je rozdiel medzi aktívnym a pasívnym volebným právom?
5. Definujte techniky väčšinového volebného systému.
6. Definujte techniky pomerného volebného systému.
7. Definujte techniky zmiešaného volebného systému.
8. Aké techniky prerozdelenia hlasov na mandáty poznáme v prípade pomerného volebného systému?
9. Skúste definovať najvhodnejší volebný systém na prípadovej štúdii vybranej krajiny.
10. Vymedzte pojmy *gerrymandering* a *malapportionment*.
11. Formulujte tzv. Duvergerove sociologické zákony vo vzťahu volebných systémov k straníckemu systému.
12. Formulujte Sartoriho kritiku Duvergerových sociologických zákonov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ARISTOTELES, 1998. *Politika*. Vydavatel'stvo Rezek, 1998. 508 s. ISBN 80-86027-10-4
- BAXA, B. 1924. *Parlament a parlamentarismus*. Praha: Nakladatelství J. Košatka. 345 s.
- BEYME, K. von 1985. *Political Parties in Western Democracies*. New York: St. Martin's Press. 444 s.
- BLAHOŽ, J. – BALAŠ, V. – KLÍMA, K. 2015. *Srovnávací ústavní právo*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer. 520 s.
- BLONDEL, J. 1968. Party Systems and Pattern of Government in Western Democracies. In: *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 1, No. 2, s. 183-203
- BURKE, E. 1770. *Thoughts on the Cause of the Present Discontents*, Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund
- CABADA, L. – KUBÁT, M. 2007. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 455 s.
- DAHL, R. A. 1966. *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven: Yale University Press. 458 s.
- DUVERGER, M. 1951 a 1981. *Les partis politiques*. Paris: A. Colin. 476 s.
- DUVERGER, M. 1954. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Methuen: Wiley. 439 s.
- DUVERGER, M. 1964. *Introduction à la politique*. Paris: Gallimard. 383 s.
- DUVERGER, M. 1970. *Institutions politiques et Droit constitutionnel*, 11th ed. Paris: Presses Universitaires de France. 872 s.
- DUVERGER, M. 1980. A New Political System Model: Semi-Presidential Government. In: *European Journal of Political Research*, No. 8, 165-87.
- FIALA, P. – STRMISKA, M. 1998. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal. 266 s.
- FIALA, P. 1997. Funkce zájmových skupin v politickém systému České republiky. *Parlamentní spravodaj* č. 10
- FILIP, J. a kol. 2004. *Soudobé ústavní systémy*. Brno: Masarykova univerzita. 241 s.
- FILIP, J., SVATOŇ, J, ZIMEK, J. 2002. *Základy státovědy*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita. 264 s. ISBN 80-210-3023-2

- HEYWOOD, A. 2004. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia. 482 s. ISBN 80-86432-95-5
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. 2002. *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. 380 s.
- HORVÁTH, P. 2005. Úvod do porovnávací politologie. In TÓTH, R. – HORVÁTH, P. (eds.). *Úvod do politických věd*. Bratislava: Smaragd, 2005. 194 s. ISBN 8089063152
- CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D. 2009. *Volební systémy*. Praha: Portál. 376 s.
- JAVŮREK, P. 2008. Prezidenti poloprezidentských systémů. In NOVÁK, M. - BRUNCLÍK, M.: *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha: Dokořán. 400 s.
- KATZ, R.S. – MAIR, P. (eds.). 1992. *Party Organizations: A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies 1960-1990*. London: SAGE
- KELSEN, H. 1926. *Das Problem des Parlamentarismus*. Vienna: Braumuller, 1926. 44 s. ISBN 3-486-56482-X 46
- KIRCHHEIMER, O. 1966. The Transformation of Western European Party Systems. In
- LAPALOMBARA, J. – WEINER, M. (eds.). *Political Parties and Political Development*. New Jersey: Princeton University Press, s.177–200
- KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 3. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. 759 s.
- KLÍMA, M. 1998. *Volby a politické stany v moderních demokraciích*. Praha: RADIX. 274 s.
- KLOKOČKA, V. 1991. *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha: Aleko. 220 s.
- KYSELA, J.: *Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnávání dvoukomorových parlamentů*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 630 s. ISBN 80-86432-89-0
- LAPALOMBARA, J. – WEINER, M. 1966. *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press. 487 s.
- LIJPHART, A. (1984). *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one Countries*. New Haven: Yale University Press. 232 s.
- LINZ, J. 1990. The Perils of Presidentialism. In *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 1, pp. 51-69

- LINZ, J. J. 1994. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference In LINZ, J.J. - VALENZUELA, A. (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 192 s.
- LUKAS, J. – SMOLÍK, J. 2008. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*. Vydavatelství Computer Press. 208 s. ISBN 978-80-251-2139-9
- MACHIAVELLI, N. 2007. *Vladár*. Vydavatel'stvo ZYX. 203 s. ISBN 8087021736
- MEYNAUD, J. 1965. *Les groupes de pression*. Paris: Presses universitaires de France. 127 s.
- MICHELS, R. 1962. *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Collier Books. 444 s.
- NOVÁK, M. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: SLON. 275 s.
- NYE, J. S. 2008. *The Powers to Lead*. Oxford: Oxford University Press. 240 s. ISBN 978-0-19-533562-0
- O'NEILL, P. 1993. Presidential Power in Post-Communist Europe: The Hungarian Case in Comparative Perspective. In *Journal of Communist Studies*, Vol. 9, No. 3, September 1993, s. 177-201
- PAVLÍČEK, V. a kol. 2014. *Ústavní právo a státověda*. Praha: Leges. 364 s.
- POSLUCH, M. – CIBULKA, L. 2003. *Štátné právo Slovenskej republiky*. Bratislava: Heuréka. 334 s.
- ROKKAN, S. 1970. *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitets-forlaget. 488 s.
- RYBÁŘ, M. 2011. *Politické strany a stranické systémy. Úvod do ich štúdia*. Bratislava: Univerzita Komenského
- ŘÍCHOVÁ, B. 2012. *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál. 208 s.
- SARTORI, G. 2005. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 468 s.
- SARTORI, G. 2011. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: SLON. 239 s.
- SHUGART, M.S. – CAREY, J.M. 1993. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. New York: Cambridge University Press. 332 s.
- SCHUMPETER, J.A. 1942. *Capitalism, Socialism & Democracy*. New York: Harper & Row. 464 s.
- SVATOŇ, J. 2000. Stát a formy státoprávního uspořádání. In: JEHLIČKA, P. - TOMEŠ, J. – DANĚK, P. (eds.). *Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie*. Praha: PŘF UK. 276 s.

TÓTH, R. 2002. *Politické strany*. Trnava: UCM. 110 s.

VALEŠ, L. *Dějiny politických teorií*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 270 s. ISBN 978-80-7380-031-4

WEBER, M. 1947. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press. 450 s.

Zákon č. 180/2014 Z. z. z 29. mája 2014 o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 356/2015 Z. z.

Kapitoly z porovnávej politológie

Autor: PhDr. Jaroslav Mihálik, PhD.

Recenzenti: doc. PhDr. Peter Horváth, PhD.
prof. UG, dr. hab. Arkadiusz Modrzejewski

Návrh obálky: PhDr. Michal Imrovič, PhD.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2017

Vydanie: prvé

Vydané: on-line <http://www.fsvucm.sk>

ISBN 978-80-8105-872-1